

Programmet för juris kandidatexamen
Tillämpade studier 30 hp
Höstterminen 2008/Vårterminen 2009

JURIDISKA INSTITUTIONEN
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Kvinnliga, manliga och ”riktiga” arbetsskador
– En genusrättsvetenskaplig studie av arbetsskadebegreppet

Ämne: Rättsvetenskap
Författare: Hanna Sofia Rajamäe
Handledare: Professor Eva- Maria Svensson

Sammanfattning

1976 infördes vår nuvarande lag om arbetsskadeförsäkring. Med begreppet arbetsskada skall förstås skada till följd av *olycksfall* eller *annan skadlig inverkan i arbetet* (arbetssjukdom). 1993 genomfördes en lagändring som innebar att det blev svårare att få en så kallad arbetssjukdom klassad som arbetsskada. Bakgrunden var en kraftig ökning av antalet godkända arbetssjukdomar under slutet av 1980- talet, vilket inneburit ökade kostnader för arbetsskadeförsäkringen. Denna lagändring bidrog till en minskning av antalet godkända arbetsskador hos framförallt kvinnor. En mildring av beviskraven infördes därför 2002. 2007 presenterade Riksrevisionen en rapport med titeln "*Försäkringskassans hantering av arbetsskadeförsäkringen*". Ett av motiven till granskningen var att Försäkringskassans statistik över beviljande av ersättning tyder på att arbetsskadebedömningen skiljer sig åt beroende på om den sökande är en man eller en kvinna, något som i sin tur kan innebära stora problem för rättssäkerheten. Syftet med denna uppsats har varit att få förståelse för hur en till synes könsneutral lagstiftning blir ojämfälld i sin tillämpning. För detta ändamål har en genusrättsvetenskaplig metod använts. Utgångspunkten har varit, vilket är grundläggande för genusrättsvetenskaplig forskning, att kunskap är socialt konstruerad och kontextuellt bunden och att rätten omöjligt kan ses som något objektivt system, fritt från mänskliga värderingar och föreställningar. Genom att tillämpa genusrättsvetenskaplig metod har även ett grundantagande gjorts, nämligen att kön har betydelse för rätten. I uppsatsen undersöks både skillnaden mellan kvinnors och mäns arbete och skillnaden mellan kvinnors och mäns arbetsskador. Syftet har varit att ta reda på vilket arbete och vilka skador som utgör norm för vår förståelse av begreppet arbetsskada, det vill säga vad som utgör en "riktig" arbetsskada. De rättskällor och det material som används vid bedömning av arbetsskadeärenden har studerats i syfte att försöka se vilka värderingar, normer och föreställningar som påverkar tillämpningen av arbetsskadebegreppet. I denna analys har isärhållning och hierarki varit två nyckelbegrepp. Målet med uppsatsen har således varit att se inom vilka "ramar" och under vilka premisser som tillämpningen av arbetsskadebegreppet sker.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
1.1 SYFTE	5
1.2 FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.3 METOD OCH MATERIAL	6
1.4 DISPOSITION	8
1.5 AVGRÄNSNINGAR	8
2. BAKGRUND	10
2.1 ARBETSSKADEFÖRSÄKRINGEN	11
2.2 FÖRSÄKRINGSSYSTEMET	12
3. ARBETSSKADEBEGREPPET	13
3.1 REKVISIT	14
3.2 OLYCKSFALL OCH ANNAN SKADLIG INVERKAN I ARBETET	15
3.2.1 Olycksfall i arbetet	15
3.2.2 Annan skadlig inverkan	16
3.3 BEVISREGLER	19
4. KÖNSSKILLNADER I TILLÄMPNINGEN	22
4.1 FÖRSÄKRINGSKASSANS SLUTSATSER	25
5. GENUSRÄTTSVETENSKAP SOM TEORI OCH METOD	28
5.1 BAKGRUND	28
5.2 GENUSRÄTTSVETENSKAPLIG METOD OCH TEORI	29
5.3 ETT KRITISKT PERSPEKTIV	32
5.4 GENUSBEGREPPET	33
6. ANALYS	35
6.1 ISÄRHÅLLNING OCH HIERARKI	35
6.2 KVINNORS OCH MÄNS ARBETE	36
6.2.1 Den könssegregerade arbetsmarknaden	36
6.2.2 Hur värderas arbete?	38
6.2.3 Isärhållning och hierarki	39
6.3 KVINNORS OCH MÄNS ARBETSSKADOR	40
6.4 KÖN OCH ARBETSOLYCKA OCH ARBETSSJUKNOM	41
6.4.1 Arbetsolycka och arbetssjukdom i förarbetena	43
6.4.2 I Praxis	48
6.4.3 Isärhållning och hierarki	51
6.5 KÖN OCH ARBETSSJUKNOM	54
6.5.1 Arbetssjukdomar i förarbetena	55
6.5.2 Arbetssjukdomar i praxis	60
6.5.3 Isärhållning och hierarki	63
7. SLUTSATS	68
8. KÄLLFÖRTECKNING	73

1. Inledning

Arbetskadeförsäkringen anses vara en av våra äldsta socialförsäkringar. Lagstiftningen bygger på grundsatsen att skador till följd av arbetet motiverar en rätt till högre ersättning för uppkommen förlust än andra skador. Denna grundsats bygger i sin tur på uppfattningen att den som förvärvsarbetar löper större risk att skadas än andra. Motiven till lagstiftningen har varit både politiska och ekonomiska, med en bärande tanke att *"The cost of the product should bear the the blood of the workmen"*.¹ I december 2007 presenterade Riksrevisionen en rapport med titeln *"Försäkringskassans hantering av arbetskadeförsäkringen"*. I denna rapport hade Riksrevisionen granskat Försäkringskassans hantering av arbetskadeförsäkringen. Ett av motiven till granskningen var att Försäkringskassans statistik över beviljande av ersättning tyder på att arbetsskadebedömningen skiljer sig åt beroende på om den sökande är en man eller en kvinna, något som i sin tur kan innebära stora problem för rättssäkerheten. Lag (1976:380) om arbetskadeförsäkring har funnits sedan 1976. Med arbetsskada skall förstås skada till följd av *olycksfall* eller *annan skadlig inverkan i arbetet* (arbetssjukdom). Under slutet på 1980-talet skedde en kraftig ökning av antalet godkända arbetsskador. Ökningen bestod framförallt i ett ökat antal godkända arbetssjukdomar. 1993 genomfördes därför en lagändring som gjorde det svårare att få en arbetssjukdom klassad som arbetsskada. Denna lagändring bidrog till en minskning av antalet godkända arbetsskador hos framförallt kvinnor. En mildring av beviskraven infördes därför 2002. Efter Riksrevisionens granskning har Försäkringskassan själv, på uppdrag av regeringen, analyserat dessa skillnader. Denna analys presenterades i två rapporter: *"Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män"* samt *"Köns och länskillnader inom arbetskadeförsäkringen - Beslut om livränta 2005-2006"*. I denna analys har Försäkringskassan gjort både en kvalitativ och en kvantitativ undersökning för att se hur beviljandefrekvensen mellan män och kvinnor skiljer sig åt. I resultatet finns ett tillräckligt underlag för att fastslå att det *finns* en skillnad mellan kvinnor och män vad avser beviljande av livränta. Något entydigt svar eller förklaring till *varför* det finns en skillnad i bedömningen av mäns och kvinnors arbetsskador ges dock inte i rapporterna.

Lagen om arbetskadeförsäkring är en könsneutral lagstiftning. Dock står beslutsfattaren vid tillämpningen av lagen inte opåverkad av de normer och värderingar som finns i samhället. Finns det i samhället en generell föreställning om hur en arbetsskada uppstår och hur den yttrar sig kommer detta att givetvis påverka även den enskilda bedömningen.

¹ Denna formulering brukar tillskrivas den brittiska politikern Lloyd George. Se Hellner Jan & Radetzki Marcus, *Skadeståndsrätt*, 2006, s 291

Med en genusrättsvetenskaplig utgångspunkt vill jag se närmare hur samhällets normer kan påverka tillämpningen av lagstiftningen. Jag vill dessutom se hur dessa normer styrs samt undersöka varför vissa normer får större genomslagskraft än andra. Här kommer jag att använda mig av teorier kring kön och genus.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att göra en jämförelse mellan idealet, en könsneutral arbetsskadeförsäkring, och verkligheten, en arbetsskadeförsäkring där män i högre grad än kvinnor bedöms uppfylla de villkor som krävs för att erhålla ersättning ur försäkringen. Syftet är vidare att få en djupare förståelse om varför en till synes könsneutral lagstiftning kan bli ojämförbar i sin tillämpning. Ett enkelt svar, som även ges i Försäkringskassans rapporter, är att kvinnor och män återfinns inom olika områden på arbetsmarknaden. Inom de områden där män traditionellt arbetar finns en högre olycksrisk samt en högre benägenhet att anmäla arbetsskador. Kvinnors skador är till sin art mer svårbedömda och diffusa. Min ambition är att komma förbi dessa förklaringar och se om det finns andra bakomliggande och strukturella orsaker till skillnaderna. Kanske kan orsaken även vara hur samhället ser på arbetsskador, det vill säga om vilka föreställningar vi har om vad som är en ”riktig” arbetsskada och inte, och vem som drabbas av en ”riktig” arbetsskada. I denna uppsats vill jag därför gå bortom dessa enkla förklaringar och se om det finns andra faktorer som påverkar bedömningen av arbetsskadeärendena. Genusbegreppet kommer här att vara mitt analytiska redskap.

I denna uppsats kommer Försäkringskassan vara min arena. Det är på denna nivå som de flesta besluten i arbetsskadeärenden fattas och det är här som vi vet att beviljandefrekvensen mellan män och kvinnor skiljer sig åt. Därför är det denna nivå som är utgångspunkt för min analys. Mitt syfte med min analys är att undersöka det material, de källor, som Försäkringskassan använder vid sin handläggning, och grundar sina beslut på genom mina ”genusglasögon”. Syftet är således inte att fastställa gällande rätt. Det jag istället vill undersöka är vilka föreställningar, normer och värderingar som påverkar bedömningen av arbetsskadeförsäkringen eller, med andra ord, inom vilka ”ramar”, eller under vilka premisser, som tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen sker. Syftet är inte heller att göra någon rättsfallsanalys. Utgångspunkten är snarare att praxis kommer att vara relevant i den mån vägledande rättsfall från högre instans påverkar (eller inte påverkar) Försäkringskassans bedömning i arbetsskadeärenden.

1.2 Frågeställningar

Min huvudfråga är *”Varför blir män i högre grad än kvinnor beviljade ersättning ur arbetsskadeförsäkringen?”*. Min utgångspunkt är här att det finns ett glapp mellan idealet, en könsneutral lagstiftning, och verkligheten, där män i högre grad än kvinnor blir beviljade ersättning ur arbetsskadeförsäkringen. Min första uppgift blir därmed att undersöka idealet, den formellt könsneutrala lagstiftningen. Här skall jag undersöka: *Vilka förutsättningar måste vara uppfyllda för att ersättning skall utgå och hur definieras begreppet arbetsskada?* Jag kommer här att framförallt koncentrera mig på de båda begreppen arbetsolycka och arbetssjukdom och hur dessa begrepp skiljer sig åt. Jag kommer i denna del att studera och redogöra för begreppet arbetsskada så som det tolkats i förarbeten, rättsfall och doktrin. Min andra uppgift är att undersöka verkligheten, det vill säga hur lagen tillämpas i praktiken. Jag kommer här att närmare studera Försäkringskassans egna analyser. *På vilket sätt framkommer det att beviljandefrekvensen mellan män och kvinnor skiljer sig åt? Vilka slutsatser drar man i rapporterna?* Slutligen kommer jag, i en analyserande del, att utifrån ett genusrättsvetenskapligt perspektiv se om det kan finnas förklaringar ”bortom” de förklaringar och de svar som ges i Försäkringskassans rapporter och försöka svara på frågan: *Finns det, och i så fall, vilka, andra förklaringar till varför beviljandefrekvensen skiljer sig åt mellan män och kvinnor?*

1.3 Metod och material

Som redan i inledningen nämnts kommer jag i denna uppsats att använda mig av teorier kring kön och genus. Jag kommer med andra ord att tillämpa en genusrättsvetenskaplig metod. Detta innebär flera viktiga skillnader gentemot den metod som normalt används inom rättsvetenskapen, den så kallade rättsdogmatiska metoden. En viktig skillnad är att man inom genusrättsvetenskapen utgår från att kunskap är socialt konstruerad och kontextuellt bunden. Syftet med forskningen är inte att primärt fastställa gällande rätt utan att synliggöra de bakomliggande värderingar, föreställningar och normer som rätten skapat rätten. Rätten ses inte som ett eget objekt, fri från mänskliga värderingar och föreställningar, utan som ett i allra högsta grad mänskligt fenomen, skapat av människor och präglad av tid och rum. Genusrättsvetenskapens grundläggande ställningstaganden är att kön påverkar rätten och vår kunskap om den, och därmed ifrågasätts även rätten som ett logiskt och motsägelsefritt system. Genom ett sådant synliggörande kan även en förändring komma till stånd. Här delar genusrättsvetenskapen samma ambition som flera andra kritiska teorier, att åstadkomma en social och politisk förändring. Det som utmärker genusrättsvetenskapen som ett kritiskt

perspektiv är det utgår från att människan som könsvarelse har betydelse för vår förståelse av världen, den sociala verklighet vi lever i, rättens uppbyggnad och avgränsning och hur rätten tillämpas.

Eftersom själva syftet med uppsatsen är att studera en viss lagstiftning, i detta fall arbetsskadeförsäkringen, ur ett genusrättsvetenskapligt perspektiv är det viktigt att på ett tidigt stadium klargöra för denna utgångspunkt. Det är också angeläget att redogöra för huvuddragen i genusrättsvetenskaplig metod och teori samt att presentera genusbegreppet, ett centralt begrepp inom genusforskningen, genom vilket man försöker förklara den mellan kvinnor och män ojämställda maktordningen.

För att få en förståelse för den materiella rätten har jag använt mig av sedvanligt juridiskt material såsom förarbeten, praxis och litteratur. Litteratur har även använts för att få en djupare förståelse för genusrättsvetenskaplig metod som analytiskt verktyg. Jag har även använt Försäkringskassans Vägledning 2003:4 *”Ersättning enligt lagen om arbetsskadeförsäkring”*.

Som i inledningen nämnts kommer jag även att referera till, och även redogöra för en del av resultaten av, Försäkringskassans egna rapporter *”Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män”* samt *”Köns och länsskillnader inom arbetsskadeförsäkringen”*. Detta material består i två undersökningar, en kvantitativ och en kvalitativ. Min utgångspunkt i förhållande till detta material är att jag utgår från att den statistik Försäkringskassan presenterar är korrekt. Med detta menar jag att jag kommer att utgå från att det som dessa båda undersökningar visar är ”verkligheten” och jag kommer ej att ifrågasätta ”riktigheten” i den statistik som presenteras. Det jag eventuellt kommer att ifrågasätta är däremot Försäkringskassans slutsatser om *varför* ”verkligheten” ser ut som den gör.

I min analysdel har jag haft Försäkringskassans Vägledning 2003:4 *”Ersättning enligt lagen om arbetsskadeförsäkring”* som utgångspunkt. Försäkringskassans Vägledningar innehåller samlad information om vad som gäller inom ett eller flera försäkringsområden som stöd för Försäkringskassans ärendehandläggning. Vägledningarna kan innehålla beskrivningar av författningsbestämmelser, allmänna råd, förarbeten, praxis och JO:s beslut. I Vägledning 2003:4 hänvisar man i första hand till praxis och förarbetena. Det är också dessa rättskällor som jag kommer att titta närmare på i min analysdel. Samtidigt blir Försäkringskassans Vägledning ett analysmaterial i sig. Jag är här medveten om att Vägledningen inte utgör någon egentlig rättskälla. Som vi ovan sett är dock inte syftet med denna uppsats att fastställa gällande rätt utan att synliggöra de värderingar, föreställningar och normer som påverkar

tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen. Eftersom Vägledningen är ett dokument som har *faktisk* betydelse vid bedömningen av arbetsskadeärenden anser jag att det är viktigt att se hur begreppen används och definieras även i detta dokument.

I min analys kommer språket, och hur det används, vara av central betydelse. Jag vill genom att undersöka *vad* som sägs, *hur* det sägs och vilka *konsekvenser* detta får, få en uppfattning om vilka föreställningar, normer och värderingar som styr tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen. Med andra ord, inom vilka ”ramar” och under vilka premisser som tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen sker.

1.4 Disposition

I min första del kommer jag att redogöra för arbetsskadeförsäkringen. Jag kommer här att redogöra för försäkringens historiska bakgrund och dess förhållande till övriga delar i försäkringssystemet. Det viktigaste i denna del kommer dock att bli att redogöra för själva arbetsskadebegreppet, vilka rekvisit som måste vara uppfyllda för att en arbetsskada skall föreligga, bevisreglerna och den viktiga distinktionen mellan arbetsolycksfall och arbetssjukdom.

Jag kommer därefter att presentera Försäkringskassans rapporter. I denna del vill jag dels visa på vilket sätt det framkommer att beviljandefrekvensen mellan män och kvinnor skiljer sig åt, där bland annat yrkeskategori spelar en avgörande roll, men också sammanfatta Försäkringskassans egna slutsatser och kommentarer till det resultat som undersökningen visar.

I min tredje kommer jag att presentera genusrättsvetenskaplig metod och teori. Som inledning kommer jag här att ge en kortare presentation om genusrättsvetenskapens historiska bakgrund. Jag kommer därefter att presentera genusrättsvetenskapens utgångspunkter och framförallt vad som särskiljer genusrättsvetenskapen från annan rättsvetenskaplig metod. Till sist kommer jag att presentera begreppen ”*isärhållning*” och ”*hierarki*”, begrepp som kommer att vara viktiga verktyg i min analys.

Till sist kommer jag, i en avslutande och analyserande del, att föra en diskussion om hur skillnaderna i beviljandefrekvens mellan män och kvinnor kan förklaras ur ett genusrättsvetenskapligt perspektiv.

1.5 Avgränsningar

Jag kommer i denna uppsats att redan från början göra två viktiga avgränsningar. Det första är att jag helt kommer att bortse från de arbetsskador som orsakats av färdolycksfall. Detta beror i första hand på att dessa skador inte är *orsakade* av själva arbetet, antingen i form av en

olycka eller av en sjukdom, utan av *färden* som sker till och från arbetet. Av Försäkringskassans egen utredning framgår även att det avseende färdolycksfallen skiljer sig minst i beviljandefrekvens mellan män och kvinnor, vilket inte gör dessa skador, ur ett genusrättsvetenskapligt perspektiv, lika intressanta som de skador som uppstått i form av olycka i arbetet eller på grund av annan skadlig inverkan.

Den andra viktiga avgränsningen är att jag, av utrymmesskäl, inte kommer att titta närmare på arbetsmiljölagstiftningen. Arbetsgivaren är enligt arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter skyldig att utreda orsaken till olyckor, sjukdomar och allvarliga tillbud i arbetet. En kopia på den anmälan som skickas till Försäkringskassan skickas vidare till Arbetsmiljöverket där den används i arbetet med att förebygga arbetsskador. När en arbetsskada anmäls så är det således Arbetsmiljöverket som tar vid för att i framtiden förebygga och förhindra att liknande skador uppstår.² Hur detta arbete sker och hur man ser på kvinnors och mäns arbetsmiljö är givetvis också ett mycket intressant område. Av utrymmesskäl kommer jag dock inte ha möjlighet att inom ramen för denna uppsats titta närmare på detta.

En ytterligare viktig avgränsning som bör nämnas är den avgränsning, och begränsning, som mitt val av metod innebär. Jag har som sagt valt att använda mig av en genusrättsvetenskaplig metod. Jag kommer i denna uppsats således bortse från andra variabler som förmodligen också har relevans vid bedömningen om ersättning ur arbetsskadeförsäkringen. Jag tänker närmast på begreppen klass och etnicitet som båda med stor sannolikhet påverkar bedömningen i arbetsskadeärenden. Vad avser begreppet etnicitet framgår det även av Försäkringskassans rapport att det finns en skillnad i beviljandefrekvens avseende just vilken etnisk härkomst den sökande har.³ I denna uppsats kommer jag dock att endast fokusera på skillnaden mellan män och kvinnor. Min förhoppning är dock att det framöver görs fler, och djupgående studier, där man undersöker både hur kön, klass och etnicitet påverkar möjligheten till ersättning ur arbetsskadeförsäkringen. Tilläggas kan att det av Försäkringskassans rapport även framgår att det sannolikt finns skillnader i beviljandefrekvens mellan olika län i landet.⁴ Även detta torde vara intressant, inte minst ur en rättsäkerhetssynpunkt, att utreda närmare. Av samma skäl som ovan, både att jag i denna uppsats valt ett genusrättsvetenskapligt perspektiv och av utrymmesbrist, kommer jag inte att i denna uppsats titta närmare på detta.

² Se vidare Arbetsmiljöverkets publikation, *Anmäl din arbetsskada*, http://www.av.se/dokument/publikationer/adi/adi_161.pdf, 2009-05-04

³ *Köns- och länsskillnader inom arbetsskadeförsäkringen*, Socialförsäkringsrapport 2008:3, s 21

⁴ *Köns- och länsskillnader inom arbetsskadeförsäkringen*, s 28

2. Bakgrund

Under de senaste 100 åren har samhällslivet genomgått stora förändringar. Sedan industrialismens genombrott har risken för skada ökad, både på fritiden och i arbetet. Skadornas art har dock skiftat liksom de krav som ställts på utformning av olika regelverk, krav som i regel har haft ett starkt samband med den samhällspolitiska utvecklingen.⁵

Under slutet av 1800- talet ökade antalet sysselsatta inom industrin. Arbetet på fabrikerna innebar helt andra risker än i det traditionella jordbruksarbetet vilket gav upphov till ett nytt skyddsbehov. 1889 infördes en *yrkesfarelag* som följdes av 1912 års *allmänna arbetarskyddslag*. Arbetsgivaren blev tvungen att vidta åtgärder som var nödvändiga för att skydda arbetstagarnas liv och hälsa i arbetet. Vid denna tid inrättades även en särskild yrkesinspektion med uppgift att utöva tillsyn över regelverkets efterlevnad.⁶

Vid sidan om arbetarskyddsreglerna började det även ställas andra krav på den ersättning som utgick till dem som drabbades av personskador i arbetet, då skadeståndet vid denna tidpunkt inte motsvarade de ersättningsbehov som skadan medförde. 1901 års *lag angående ersättning till följd av olycksfall i arbete* brukar betraktas som vår äldsta socialförsäkring. Denna lag var inte i första hand en försäkringslag utan snarare en lag om skyldigheter för arbetsgivare, inom särskilda verksamheter, att själva utge ersättning direkt till en arbetstagare som skadade sig genom ett olycksfall i arbetet. Lagen utformades i anslutning till reglerna inom skadeståndsrätten men gav arbetare, utan att behöva påvisa att arbetsgivaren varit vårdslös, möjlighet till en mindre ersättning vid arbetsskada. Arbetsgivaren kunde dock befria sig från denna skadeståndsskyldighet genom att försäkra sina arbetstagare i riksförsäkringsanstalten (RFA). Ersättning utgick enligt lagen med ett enhetligt, och lågt, belopp oberoende av den skadades arbetsförtjänst.⁷

1916 infördes en obligatorisk arbetsskadeförsäkring, *lagen om försäkring vid olycksfall i arbete* (OL). Denna omfattade de flesta anställda och var mer fördelaktig för arbetstagarna. De viktigaste ersättningarna enligt lagen var sjukpenning och livränta, vilka bestämdes med utgångspunkt i arbetstagarens årliga arbetsförtjänst. 1929 tillkom *lagen om försäkringsskydd för vissa yrkessjukdomar* (YL). Försäkringsskyddet utvidgades härmed till att även omfatta ett visst antal särskilt angivna sjukdomar.⁸

Efter andra världskriget genomfördes en mängd reformer inom hela socialförsäkringssystemet. 1954 kom det tidigare arbetsskadeskyddet att ersättas med den

⁵ Carlsson Mia, *Arbetskada- Samspelet mellan skadestånd och andra ersättningsformer*, 2008, s 60

⁶ Carlsson, s 60

⁷ SOU 1975:84, *Ersättning vid arbetskada*, s 35

⁸ SOU 1975:84, s 35 f

betydligt mer generösare *yrkesskadeförsäkringen* (YFL). Den nya lagen innebar att den ersättningsberättigade personkretsen utvidgades men även antalet ersättningsgilla sjukdomar. Arbetsolycksfall och arbetssjukdomar samlades nu i en gemensam försäkring. I en kungörelse angavs vad för typ av skador som utgjorde yrkesskador i lagens mening.⁹

Parallellt med YFL infördes även lagen om allmän sjukförsäkring, som år 1962 ersattes med *lag om allmän försäkring* (AFL)¹⁰. I och med reformen kom yrkesskadeersättningen att samordnas med det allmänna socialförsäkringsskyddet. Samordningen innebar att den sjuke i yrkesskadefallen under de första 90 dagarna av sin sjukdom fick ersättning i enlighet med AFL och att ersättning från YFL först blev aktuell då samordningstiden upphört.¹¹

Genom en sammanslagning av Pensionsstyrelsen och RFA bildades 1961 Riksförsäkringsverket (RFV). De privata socialförsäkringsbolagen avvecklades efterhand och administrationen överfördes till RFV och de allmänna försäkringskassorna. Sedan 2005 administreras dock socialförsäkringarna av en sammanhållen myndighet, Försäkringskassan. Ett syfte med att ha en samlad organisation har varit att få en mer enhetlig rättstillämpning på området.¹²

1976 tillkom vår nuvarande *lag om arbetsskadeförsäkring* (LAF)¹³. LAF innebar ytterligare förbättringar av arbetsskadeskyddet och kom att omfatta i princip all ohälsa som hade sitt ursprung i arbetet eller arbetsförhållandena. Skyddet utvidgades till att omfatta alla förvärvsarbetande samtidigt som försäkringen fullt ut komprimerade för inkomstbortfall.¹⁴

2.1 Arbetsskadeförsäkringen

Förutom egenlivränta, som är den viktigaste ersättningen som betalas ut med stöd av LAF, kan även vissa andra kostnader ersättas, till exempel kostnader vid tandskador eller särskilda hjälpmedel, 3 kap 3 § LAF. *Egenlivränta* är benämningen på den ersättning som ges för att kompensera en inkomstförlust till följd av att den som skadats inte kan arbeta i samma omfattning eller med samma typ av arbete som tidigare. Egenlivräntan utgör mellanskillnaden av den inkomst den skadade skulle ha haft utan skada och den inkomst den försäkrade har efter skadan. Ersättningen från arbetsskadeförsäkringen kompletterar därmed den skadades

⁹ Carlsson, s 63

¹⁰ Lag (1962:381) om allmän försäkring

¹¹ Carlsson, s 63 f

¹² Carlsson, s 64

¹³ Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring

¹⁴ Carlsson, s 68

arbetsinkomster (eller annan ersättning) upp till den arbetsinkomst den skadade skulle ha haft utan arbetsskadan. Enligt 4 kap 1 § LAF är en förutsättning för att få ersättning att den enskildes förmåga att skaffa sig inkomst genom förvärvsarbete måste vara varaktigt nedsatt eller antas bestå under minst ett år. Förmågan att skaffa sig inkomst genom arbete skall vara nedsatt med minst en 1/15. Ersättning kan betalas upp till 7,5 prisbasbelopp per år och ersättningen upp till denna nivå är hundra procentig.¹⁵

En arbetsgivare som fått kännedom om en inträffad skada är skyldig att anmäla skadan till Försäkringskassan, 8 kap 1 § LAF. Försäkringskassan skickar i sin tur vidare anmälan till Arbetsmiljöverket. Har någon skadats svårt eller avlidit på grund av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet ska arbetsgivaren underrätta Arbetsmiljöverket direkt utan dröjsmål. En arbetsskadeanmälan från arbetsgivaren innebär inte att arbetsskadan prövas enligt LAF. För att en enskild skall få sin rätt till ersättning prövad måste denne lämna in en ansökan om ersättning till Försäkringskassan. Många av de skador som anmäls till Försäkringskassan är varken varaktiga eller leder till inkomstförlust. I flertalet fall leder heller inte en anmäld arbetsskada till att den skadade ansöker om ersättning ur LAF.¹⁶

Försäkringskassans beslut överklagas till länsrätten. Länsrättens avgörande kan överklagas till Kammarrätten, som i sin tur kan överklagas till Regeringsrätten, som är sista instans i socialförsäkringsärenden.¹⁷ Tidigare prövades mål gällande arbetsskada i en särskild besvärinstans för överprövning av socialförsäkringsmål, Försäkringsöverdomstolen (FÖD). Denna avskaffades dock 1 juli 1992 och försäkringsärendena har överförts till den ordinarie fövaltningsprocessen.¹⁸

2.2 Försäkringssystemet

Bottenskyddet vid sjukdom och olycksfall erhålles genom AFL. För arbetsskador utgår därutöver ersättning enligt LAF. Utöver den ersättning som en skadad har rätt till i enlighet med reglerna i AFL och LAF har arbetstagaren även rätt till skadestånd enligt allmänna regler. Arbetsgivaren kan bli ansvarig när olycksfall eller annan skada uppstått genom vållande av honom själv eller av någon arbetstagare som denna har principalansvar för enligt 3 kap 1 § *Skadeståndslagen* (SKL)¹⁹. Ersättningen ur AFL och LAF avräknas i princip från skadeståndet. Detta innebär att skadeståndet som arbetsgivaren eventuellt är skyldig att betala är skillnaden mellan förlusten beräknad enligt skadeståndsrättsliga förmåner och

¹⁵ Riksrevisionen (RiR) 2007:32, *Försäkringskassans hantering av arbetsskadeförsäkringen*, s 21

¹⁶ RiR 2007:32, s 22

¹⁷ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, *Ersättning enligt lagen om arbetsskadeförsäkring*, s 159

¹⁸ Carlsson, s 64 f

¹⁹ Skadeståndslag (1972:207)

avräkningsförmånerna (det vill säga den ersättning som erhålles i enlighet med AFL och LAF). Om avräkningsförmånerna minskar i värde, exempelvis på grund av ny lagstiftning eller praxis, blir de belopp som skall täckas med skadestånd större då skadestånden beräknas enligt de oförändrade reglerna i SkL.²⁰

Skadeståndet enligt SkL har dock en mindre praktisk betydelse eftersom de flesta arbetsgivare har tecknat en så kallad *trygghetsförsäkring vid arbetsskada* (TFA). Denna försäkring tecknas i enlighet med kollektivavtal på arbetsmarknaden och ersätter skador på skadeståndsnivå enligt bestämmelser i villkoren. Skadeståndsansvaret enligt SkL har således sin främsta betydelse där trygghetsförsäkring saknas. Detta brukar främst förekomma vid arbete som i regel utförs av oorganiserad arbetskraft, exempelvis städhjälp, trädgårdsarbete och så vidare.²¹

Systemet kan sammanfattas enligt följande. Vid sidan av allmänna och privata försäkringar som ger ersättning vid alla typer av sjukdom och olycksfall finns det:²²

1. En speciell socialförsäkring där ersättning utgår för arbetsskador, nämligen arbetsskadeförsäkringen (LAF).
2. Privata kollektiva försäkringar (TFA) som ersätter förluster därutöver.
3. För de fall där ingen sådan försäkring träder in, det allmänna skadeståndsansvaret, enligt reglerna i SkL.

3. Arbetsskadebegreppet

I 2 kap 1 § LAF definieras arbetsskadebegreppet. I 2 kap 1 § 1 st sägs att: ”Med *arbetsskada* förstås i denna lag skada till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. En skada skall anses ha uppkommit av sådan orsak, om övervägande skäl talar för det.” I lagen tillämpas ett generellt skadebegrepp vilket innebär att i princip alla skador kan komma att omfattas av LAF. I prop 1975/76:197 ansåg man att ett generellt arbetsskadebegrepp på ett bättre sätt kunde knyta an till den medicinska och tekniska utvecklingen än vad som var möjligt med YFL:s regler. Man ansåg även att en generell regel var att föredra ur lagteknisk synpunkt jämfört med en detaljerad uppräkningslista över ersättningsberättigade

²⁰ Hellner & Radetzki, s 291 f

²¹ Hellner & Radetzki, s 292

²² Hellner & Radetzki, s 293

yrkessjukdomar. Farhågorna, att en allmän regel skulle innebära oklarheter om försäkringens räckvidd, borde enligt föredraganden inte överdrivas. En mängd typfall skulle snart uppkomma i praxis och ge stadga åt tolkningen.²³

Dock ansågs det befogat med en särreglering avseende vissa psykiska och psykosomatiska sjukdomar. I 2 kap 1 § 2 st anges därför ett viktigt undantag, nämligen ”*som arbetsskada anses inte en skada av psykisk eller psykosomatisk natur som är en följd av företagsnedläggelse, bristande uppskattning av den försäkrades arbetsinsatser, vantrivsel med arbetsuppgifter eller arbetskamrater eller därmed jämförliga förhållanden*”.²⁴

Sverige är i princip ensamt i Europa om att ha ett generellt utformat arbetsskadebegrepp. I utländska arbetsskadesystem är listmetoden fortfarande vanlig. I dessa system anges i en särskild förteckning de sjukdomar eller den skadlighet som kan ge rätt till ersättning. Denna metod, den så kallade listmetoden, har som fördel att förfaringsättet oftast är enkelt att tillämpa samt att det ger ett visst förhandsbesked om vilka skador som kan bli bedömda som arbetsskador. Nackdelen är att vissa typer av skador direkt utesluts utan att någon individuell bedömning görs.²⁵

3.1 Rekvisit

Tre förutsättningar måste vara uppfyllda för att det skall vara fråga om en arbetsskada. För det första måste det ha uppstått en *skada*. Med ”skada” i lagens bemärkelse avses personskada. För att en sådan skall anses vara för handen krävs i allmänhet att det skall finnas en medicinsk påvisbar effekt. Den medicinska effekten skall komma från en, i förhållande till den skadelidande, yttre faktor. Enligt prop 1975/76:197 skall uttrycket ”kroppsskada” i YFL:s reglering anses likvärdigt med skadeståndsrättens ”personskada”, vilket är det begrepp som används i LAF.²⁶ För det andra krävs det att den påtalade skadligheten skall ha *uppstått i arbetet*. Arbetsskadeförsäkringen tar därmed i detta moment sikte på en särskild risk, arbetsrisken. För att en arbetsskada skall anses föreligga måste skadan ha uppstått i anknytning till den enskildes arbetsförhållanden eller arbetsverksamheten i övrigt. Anknytningen till arbetet kan ses som den yttersta gränsen för försäkringsskyddet. För det tredje måste det, för att det skall vara fråga om en arbetsskada, även finnas ett *orsakssamband* mellan den arbetsrelaterade skadefaktorn och skadeeffekten. Kravet på orsakssamband och

²³ Prop 1975/76:197, s 70

²⁴ Radetzki Marcus & Eriksson Anna, *Grundläggande försäkringsskydd vid sjukdom och arbetsskada*, 2006, s 54

²⁵ Carlsson, s 168

²⁶ Prop 1975/76:197, s 92

den bedömning som görs i det enskilda fallet kan ofta vara en svår uppgift och fastställandet av orsakssamband har ofta en avgörande betydelse inom arbetsskadeområdet.²⁷

3.2 Olycksfall och annan skadlig inverkan i arbetet.

I 2 kap 1 § LAF anges att skadan skall ha uppstått ”till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet”. Innbörden av begreppet *olycksfall* och *annan skadlig inverkan* skiljer sig åt. Nedan följer en redogörelse av de två begreppen.

3.2.1 Olycksfall i arbetet

I LAF görs ingen närmare definition av vad som utgör ett olycksfall i arbetet. I enlighet med äldre lagstiftning och praxis skall dock exempelvis solsting, värmeslag, förfrysning och inflammation i arbetsvalk likställas med olycksfall (6 § 3 st YFL). I LAF finns ingen sådan exemplifiering. I lagens förarbeten sägs dock att de uppräknade fallen skall anses ha uppkommit genom olycksfall även om särskilda bestämmelser saknas.²⁸

Vilka krav som ställs och vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att det skall vara fråga om en arbetsolycka har istället klargjorts i praxis.

För det första måste det föreligga någon form av *olycksmoment*. Detta innebär att det skall röra sig om en händelse som har inträffat under ett kortvarigt förlopp, och som har varit såväl oförutsedd som ovanlig.²⁹ Detta ”plötslighetskriterium”, som tar sikte på själva tidsaspekten, är till för att man skall kunna avgränsa händelser vars tidsförlopp varit så utdraget att den som drabbats av skadan bort reagera och avbryta händelseförloppet för att motverka skadan. I praxis har man sagt att det bör ligga i själva ordet ”olycksfall” att det är fråga om någon kortvarig händelse där ett inledande kort moment varit avgörande för den fortsatta utvecklingen i skadefallet.³⁰

I Försäkringskassans Vägledning 2003:4 exemplifieras själva *olycksfallsmomentet* med att den som klättrar ned på en stege på vanligt vis, och i samband med denna aktivitet får smärta i ett knä, i regel inte kan anses ha råkat ut för något olycksfall. Om däremot en stegpinne brister, och den som står på stegen skadar sig i fallet, kan ett olycksfallsmoment föreligga. Ett annat exempel när det inte föreligger någon arbetsolycka är om någon tar upp en säck och i samband med lyftet känner smärta i ryggen. Däremot kan bedömningen bli en annan om samme person exempelvis råkar halka i samband med lyftet.³¹

²⁷ Carlsson, s 166 ff

²⁸ Radetzki & Eriksson, s 54

²⁹ Radetzki & Eriksson, s 55

³⁰ Se NJA 2006 s 53

³¹ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 40 f

För det andra skall händelsen som föregått skadan ha varit *ofrivillig*, ett kriterium som tar sikte på avsikten eller insikten hos den skadedrabbade. Detta krav innebär att skadan skall ha skett icke- avsiktligt eller omedvetet.³²

För det tredje skall skadan ha uppstått genom en plötslig mekanisk inverkan utifrån. Detta krav på en *yttre faktor*, som tar sikte på den direkta skadeorsaken, innebär att något skall ha skett oavhängigt den skadelidandes kroppsliga status. Orsaken skall således kunna härledas till något som är utanför kroppen. Det är däremot inte något krav att händelsen skall ha inträffat fristående från den försäkrades inblandning i händelseförloppet.³³

3.2.2 Annan skadlig inverkan

Med annan skadlig inverkan avses inverkan av faktorer i arbetsmiljön, vilka på ett ogynnsamt sätt påverkar den enskildes psyksiska eller fysiska hälsa. Exempel på sådana faktorer som traditionellt sett anses utgöra annan skadlig inverkan är ämnen (till exempel asbest), energistrålning, ensidiga, ovanliga eller ovanligt ansträngande rörelser samt skador uppkomna av tryck, buller, vibrationer etc. Även arbetsförhållanden med låga eller höga temperaturer liksom arbeten som är psykiskt påfrestande kan ses som skadlig inverkan. Skada till följd av annan skadlig inverkan benämns ofta *arbetsjukdom*.³⁴

Vid bedömningen av *skadlighetsfaktorn* (skadeorsaken) ställs både ett kvalitativt och ett kvantitativt krav. Det *kvalitativa kravet* innebär att den aktuella skadan, typiskt sett, ska kunna vara en följd av en viss skadlig inverkan. Det blir därmed avgörande om sådan skadlighet alls har förekommit i arbetet. Som skadlig inverkan räknas i princip samtliga faktorer i arbetsmiljön som påverkar hälsan på ett ogynnsamt sätt, såväl fysiskt som psykiskt. Det *kvantitativa kravet* har att göra med i vilken grad man blivit utsatt för den skadebringande faktorn i arbetet. Denna måste ha varit av sådan omfattning, intensitet och varaktighet att den har haft en skadebringande effekt. Det avgörande i detta fall blir därmed exponeringsgraden.³⁵

Två ytterligare faktorer som har betydelse vid bedömningen i arbetssjukdomsfallen är principen om att den försäkrade är försäkrad i *befintligt skick* och eventuella *konkurrerande skadeorsaker*.

³² Carlsson, s 189

³³ Carlsson, s 189

³⁴ Radetzki & Eriksson, s 56

³⁵ Carlsson, s 216 ff

Krav på visad skadlig inverkan (kvalitativt krav)

För att uppfylla kravet på visad skadlig inverkan måste det i den försäkrades arbetsmiljö ha funnits någon faktor som kunnat ge upphov till den skada som han eller hon har. För att förhindra godtycklighet vid tillämpningen skall bedömningen genomgående bygga på vetenskapligt väl grundade kunskaper inom olika områden.³⁶

Bedömningen skall således bygga på en vetenskapligt förankrad grund. Detta innebär dock inte att det ställs krav på full vetenskaplig bevisning. Också skador som på goda medicinska grunder kan antas ha sitt ursprung i faktorer i arbetsmiljön ska kunna omfattas av arbetsskadeförsäkringen. Exempelvis kan en väl utbredd uppfattning bland läkare med relevanta specialistkunskaper ligga till grund för att skadlighet föreligger, även om det inte finns en fullständig enighet inom läkarkåren som helhet. Dock anses normalt inte resultat från omstridda eller allmänt ifrågasatta medicinska studier med en tillräcklig styrka kunna visa att en arbetsmiljöfaktor är skadlig i arbetsskadeförsäkringens mening. Om läkarna i ett visst ärende inte är överens skall deras yttranden vägas emot varandra. Man skall då även väga in det underlag som läkarna haft tillgång till vid bedömningen i det enskilda fallet.³⁷

Samtidigt skall inte prövningen enbart vara beroende av läkarnas bedömning. Utöver denna skall det även ske en försäkringsmässig bedömning, vilken skall grundas på den samlade utredningen i ärendet. Betydelse skall även tillmätas den arbetsplatsundersökning som Försäkringskassan är skyldig att göra. I ärenden där det är särskilt angeläget skall Försäkringskassan dessutom remittera frågan om arbetsplatsundersökning till en specialist på området.³⁸

Kvantitativa krav

Vid bedömningen av det kvantitativa kravet måste man undersöka hur länge, hur ofta och hur intensivt den försäkrade har varit utsatt för en skadlig inverkan i arbetet. Skadligheten hos en viss faktor i arbetsmiljön, i första hand ämnen, kan vara så hög att även om man utsatts för en låg kvantitet under en kort period kan sådan exponering ge upphov till skada. Men det kan också vara tvärtom, att exponeringen för en viss arbetsmiljöfaktor inte verkar vara tillräcklig för att en arbetsskada skall anses föreligga. Dock är det den sammantagna exponeringen över tiden som skall beaktas.³⁹

³⁶ Prop 2001/02:81, s 42

³⁷ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 48 f

³⁸ Prop 2001/02:81, s 43

³⁹ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 49 f

Konkurrerande skadeorsaker

Förutom att de kvalitativa och kvantitativa kraven måste vara uppfyllda för att det skall röra sig om en arbetsskada skall man i bedömningen av annan skadlig inverkan även beakta eventuella *konkurrerande skadeorsaker* utom arbetet. Finns det faktorer både i och utanför arbetet som samverkar till uppkomsten av en sjukdom ska arbetsskadebedömningen göras utifrån vad som kan anses vara den mest väsentliga sjukdomsorsaken. Bedöms inte faktorerna i arbetet vara mer väsentliga för arbetssjukdomen än de utom arbetet kan inte övervägande skäl anses tala för att skadan uppstått på grund av annan skadlig inverkan i arbetet. Det måste dock finnas en viss konkretion om vad som kan utgöra konkurrerande skadeorsak. Vardagslivets normala påfrestningar skall i allmänhet inte kunna bedömas som en sådan orsak.⁴⁰

Befintligt skick

Vid utredning av skadlighetsfaktorn i arbetssjukdomsfallen måste alltid hänsyn tas till den försäkrades individuella förutsättningar. Man säger här att den försäkrade är försäkrad i *befintligt skick*. Detta innebär att den försäkrades kön, ålder och sjukdomsanlag skall beaktas när man bedömer om en viss faktor i arbetet gett upphov till en sådan skada som den försäkrade har. Först måste man undersöka om den aktuella faktorn *kan* (typiskt sett) ge upphov till sådan skada som den försäkrade har. Därefter skall man undersöka om skadan har påverkats eller förvärrats av individuella omständigheter. Det finns dock en gräns om hur långt principen om försäkrad i befintligt skick kan dras; faktorer i arbetet som allmänt sett inte kan anses som skadliga bör inte heller för en extremt känslig person kunna anses utgöra skadlig inverkan.⁴¹

Enligt Försäkringskassans Vägledning 2003:4 innebär principen om befintligt skick att man vid bedömningen skall ta hänsyn till att olika individer har olika förmåga att tåla påfrestningar av olika slag. Bedömningen skall i första hand röra den enskildes förutsättningar att tåla en viss påverkan eller aktivitet och inte bedömas utifrån en normalperson. Som exempel i Vägledningen ges att kvinnors och mäns förmåga att tåla viss fysisk belastning kan skilja sig åt. Bedömningen skall här göras utifrån deras egna förutsättningar och inte bedömas utifrån att kvinnor som grupp har sämre förutsättningar att klara fysisk belastning än vad män

⁴⁰ Prop 2001/02:81, s 104

⁴¹ Prop 2001/02:81, s 45

som grupp har. Egenskaper som man skall ta hänsyn till vid bedömningen kan även vara en särskild känslighet för vissa ämnen, sjukdomsanlag och funktionshinder.⁴²

I Vägledningen nämner man två typexempel på fall där man har tagit hänsyn till den skadades enskilda förutsättningar. I det första fallet rör det sig om en livsmedelsarbetare som drabbats av ryggbesvär. Av det medicinska underlaget visar det sig att han sedan tidigare haft degenerativa förändringar i ländryggen. Detta har medfört ett kroniskt smärttillstånd vilket har försämrats efter flera år av ett, för ryggen påfrestande, arbete. Hänsyn skall i bedömningen tas till att den skadade var särskilt sårbar i ryggen. I det andra fallet rör det sig om en kokerska som efter flera års arbete i storkök, med bland annat lyft av tunga kärl, drabbats av besvär i nacke och axlar. Spis och arbetsbänkar har inte varit anpassade till hennes längd. Kokerskan är även överviktig. Enligt Försäkringskassan skall i bedömningen hänsyn tas till både hennes längd och vikt. Både livsmedelsarbetaren och kokerskan är således försäkrade i *befintligt skick*.⁴³

3.3 Bevisregler

Medan det skadeståndsrättsliga personskadebegreppet är av relativt beständig karaktär är arbetsskadebegreppet tillsammans med tillämpliga bevisregler mer flexibelt. Främsta anledningen till detta är att den ersättning som utgår enligt bestämmelserna i arbetsskaderegleringen, till skillnad mot ersättning som utgår enligt reglerna i SkL, är en skattefinansierad ersättning som anpassas efter resurser och politiska ambitioner. Förändringarna i begreppsbildningen hänför sig dock inte i första hand till *vad* som är att betrakta som en personskada, utan har företrädesvis skett i samband med förändringar av de bevisregler som tillämpas för att fastställa om skadan är en arbetsskada eller inte. Då bevisregeln i viss mån styr över vilka skador som omfattas av försäkringen har bevisreglerna flutit samman med legaldefinitionen. Dessa bevisregler har ändrats ett flertal gånger sedan arbetsskadeförsäkringen infördes, vilket även medfört att försäkringens omfattning kommit att variera från en tid till en annan.⁴⁴ De viktigaste förändringarna skedde 1993 och 2002. Nedan kommer jag att redogöra för bevisreglerna vid lagens införande 1976 samt för 1993 och 2002 års bevisregler.

⁴² Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 50

⁴³ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 51

⁴⁴ Carlsson, s 170 ff

1976 års bevisregler

Vid införandet av LAF 1976 tillämpades en bevisprövning i två led. I första ledet avgjordes om skadan *kunde vara* en arbetsskada. Därefter bedömde man om sjukdomen eller skadan i det enskilda fallet hade *orsakats av arbetet*. I det första ledet skulle en skada till följd av skadlig inverkan i arbetet anses vara en arbetsskada om den skadliga faktorn i arbetet *på sannolika skäl* kunde anses medföra skadan. I det andra ledet tillämpades en så kallad presumptionsregel. Om arbetstagaren varit utsatt för en sådan faktor som kunde orsaka skada, eller ett olycksfall, skulle skadan eller sjukdomen godkännas som arbetsskada om *inte betydligt starkare skäl talade emot*.⁴⁵

Under 1980- talet skedde dock en kraftig ökning av antalet anmälda och godkända arbetsskador. Antalet ärenden som kom in till Försäkringskassorna för prövning steg från 42 000 år 1980 till 65 000 år 1985 och till som mest 118 600 år 1989. Andelen bifall steg också från 66% år 1980 till 75,1% år 1985 och till som högst 88,1% år 1988. Resultatet blev en kraftig ökning av antal livräntetagare, från 18 500 år 1987 till 101 000 år 1994.⁴⁶

Den viktigaste orsaken till den ökade mängden arbetsskadeanmälningar och mängden godkända arbetsskador ansågs vara en förändrad praxis, i vilken arbetsskadebegreppet hade fått en allt vidare tolkning. Framförallt i arbetssjukdomsfallen hade godkännandefrekvensen ökat markant. Kritik riktades mot att skador som inte egentlig mening var arbetsskador kommit att omfattas av försäkringen och det blivit alldeles för lätt att sluta arbeta med full kompensation för inkomstförlusten. Ökningen av antalet godkända arbetssjukdomar i form av så kallade belastnings- och förslitningsskador ansågs särskilt alarmerande. De vanligaste skadorna var besvär i axel och nacke samt andra besvär i rörelseorganen, skador som också var förenade med höga kostnader då sjukdomstillstånden ofta var långa eller bestående. Man menade att praxisbildningen var påverkad av nya, och i vissa fall omdiskuterade, vetenskapliga rön på det medicinska området vilket resulterade i en mer generös bedömning av arbetssjukdomarna.⁴⁷ Belastnings- och förslitningsskador drabbade dessutom i första hand kvinnor. Det faktum att allt fler kvinnor sökte sig ut i arbetslivet under perioden ansågs därför som en sannolik bidragande orsak till de ökade kostnaderna för arbetsskador.⁴⁸

⁴⁵ Iseskog Tommy, *Arbetsskadebegreppet*, 2002, s 10 ff

⁴⁶ SOU 1998:37, *Den framtida arbetsskade försäkringen*, s 64

⁴⁷ Carlsson, s 173 f

⁴⁸ SOU 1994:72, *Sjukpenning, arbetsskada och förtidspension: förutsättningar och erfarenheter: rapport från Sjuk- och arbetsskadeberedningen*, s 27 f

Utvecklingen kan även ha påverkats av en förändrad inställning till arbetssjukdomsbegreppet. Förslitnings- och belastningsskador blev mer uppmärksammade och medicinskt accepterade. "Icke-synliga" sjukdomar hade tidigare inte varit av så stort intresse då man av tradition satt likhetstecken mellan arbetsolyckor och arbetsskador.⁴⁹

1993 års bevisregler

På grund av den kraftiga ökningen av antalet godkända arbetsskador stramades bevisreglerna därför upp 1993. I bedömningen i det första ledet, där det skulle avgöras huruvida en skadlig inverkan *kunde vara* en arbetsskada, höjdes beviskravet till *hög grad av sannolikhet*. En skada till följd av annan skadlig inverkan i arbetet skulle därmed anses vara en arbetsskada om den skadliga faktorn med hög grad av sannolikhet kunde medföra skadan. I nästa bedömning, huruvida skadan i det enskilda fallet orsakats av arbetet, höjdes beviskravet till *övervägande skäl*. Detta innebar att om arbetstagaren hade varit utsatt för en faktor som kunde orsaka en arbetsskada, eller ett olycksfall, skulle skadan eller sjukdomen godkännas som arbetsskada om *övervägande skäl* talade för detta.⁵⁰

1997 tog Försäkringskassan endast emot 14 700 ärenden om ansökan om livränta. På mindre än 10 år hade mer än 4/5 av arbetsskadeanmälningarna försvunnit från Försäkringskassornas prövning. Framförallt innebar de nya bevisreglerna en minskning av antalet godkända arbetsskador bland kvinnor.⁵¹ Man konstaterade att Arbetsskadeförsäkringen inte längre kunde anses ge en tillfredsställande trygghet för den som drabbats av arbetsskada.⁵²

2002 års bevisregler

2002 genomfördes därför en mildring i beviskraven genom att uppdelningen av arbetsskadeprövningen i två led slopades. Enligt nuvarande regler gäller fortfarande att en skada anses ha uppkommit till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan om *övervägande skäl* talar för detta. Men istället för en bedömning i två led skall en helhetsbedömning göras.⁵³ Kravet om hög grad av sannolikhet för påvisande av en skadlighetsfaktor har tagits bort vilket innebär att bevisreglerna är desamma för olycksfall och annan skadlig inverkan. Finns det skäl som talar både för och emot att en skada skall ha

⁴⁹ Carlsson, s 174

⁵⁰ Iseskog, s 18 ff

⁵¹ RiR 2007:32, s 20

⁵² SOU 1998:37, s 125 ff

⁵³ Iseskog, s 29

uppkommit till följd av skadlig inverkan i arbetet måste det dock, för att den sökande skall ha rätt till ersättning, framstå som ”mer sannolikt” att skadan uppkommit till följd av skadlig inverkan än att den inte gjort det. Ett syfte med 2002 års lagändring var att få till stånd en lagstiftning där kvinnor inte skall ha sämre förutsättningar än män att få sjukdomar klassade som arbetsskador.⁵⁴

4. Könsskillnader i tillämpningen

2007 fick Försäkringskassan i uppdrag av regeringen att analysera skillnaderna i beviljandefrekvens mellan män och kvinnor vid beslut om livränta. I denna analys gjordes två studier. Den första var en kvantitativ studie av 35 000 ärenden med syfte att identifiera i vilken utsträckning skillnader i beviljandefrekvens mellan män och kvinnor kan förklaras av strukturella faktorer. Den andra var en kvalitativ studie av ett mindre antal ärenden för att se eventuella skillnader i det underlag som användes vid beslutet eller själva handläggningen i övrigt.⁵⁵

Underlaget för den kvantitativa studien var data över ärenden där beslut fattats om egenlivränta under perioden januari 2005 till december 2006. I studien ingick endast ärenden som avslutats med bifall eller avslag på grund av att arbetsskadan inte godkännts. Studien omfattade 35 144 personer, av dessa var 52,8 % kvinnor och 47,2 % män. Gemensamt för män och kvinnor var att det var vanligast att man ansökt om livränta för besvär som man ansett varit orsakade av *annan skadlig inverkan i arbetet*, det vill säga *arbetssjukdom*. Betydligt färre ansökte om livränta med anledning av besvär som uppstått i samband med en *olycka* på arbetsplatsen. De flesta ärendena som gäller livränta hade handlagts enligt bevisreglerna från 1993, endast en knapp femtedel av ärendena hade prövats enligt bevisreglerna från 2002.⁵⁶

I studien undersökte man förutom skillnader i beviljandefrekvens även beviljandefrekvens i förhållande till tillämpade bevisregler och beviljandefrekvens i förhållande till yrke och diagnos. Nedan följer en översikt över resultatet.

⁵⁴ RiR 2007:32, s 20. Se även prop 2001/02:81, s 31

⁵⁵ *Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män*, Försäkringskassan, Svar på regeringsuppdrag, 2008, s 3 ff

⁵⁶ *Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män*, s 9 f

Variationer i beviljandefrekvens

Skadetyper	Antal ansökningar män	Andel beviljade män, %	Antal ansökningar kvinnor	Andel beviljade kvinnor, %	Kvinnors andel av samtliga
Arbetssjukdom	10 393	31,7	13 152	14,7	55,1
Olycksfall	4 841	54,1	3 284	39,2	39,3
Färdolycksfall	1 304	59,2	2 095	54,1	60,8

Studien visar att det finns en stor skillnad i beviljandefrekvens mellan olika skadetyper. Det är vanligast att livränta beviljas vid färdolyckor, därefter vid olycksfall i arbetet och minst vanligt vid arbetssjukdomar. Vid samtliga skadetyper har kvinnor fått bifall vid ett lägre antal ärenden jämfört med männen. Skillnaderna är dock störst vid arbetssjukdom och minst vid färdolycksfall. Vid en undersökning av samtliga som ansökt om livränta på grund av arbetssjukdom så är det en stor skillnaden mellan könen, nästan dubbelt så många män som kvinnor har blivit beviljad livränta.

Beviljandefrekvensen för livränteärenden avseende arbetssjukdom fördelade efter tillämpade bevisregler

Bevisregler	Antal ansökningar män	Andel beviljade män, %	Antal ansökningar Kvinnor	Andel beviljade kvinnor, %	Antal totalt	Andel beviljade totalt, %
1977	1 770	37,5	1 952	19,7	3 722	28,2
1993	6 549	29,0	8 818	11,8	15 367	19,1
2002	2 039	35,6	2 348	21,9	4 387	28,3

Av studien framgår att de nya bevisreglerna som infördes 2002 tycks ha lett till en ökad möjlighet att få livränta för arbetsskada orsakad av arbetssjukdom för både män och kvinnor, i jämförelse med 1993 års bevisregel. Beviljandefrekvensen har ökat mest för kvinnorna vilket lett till att skillnaderna minskat något. Dock kvarstår faktum att oavsett vilken bevisregel som används så är andelen beviljade män betydligt högre än andelen beviljade kvinnor.⁵⁷

⁵⁷ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 11

Beviljandefrekvensen för livränteärenden avseende arbetssjukdom fördelade efter yrke

Yrke	Antal ansökningar män	Andel beviljade män, %	Antal ansökningar Kvinnor	Andel beviljade kvinnor, %	Antal ansökningar totalt	Andel beviljade totalt, %
Gruv och bygg	2 144	44,9	38	23,7	2 152	44,6
Metall, reparatör	1 422	40,5	248	27,0	1 670	38,5
Process, maskinoperatör	916	31,2	892	26,9	1 808	29,1
Transport, maskinförare	991	24,9	109	21,1	1 100	24,6
Övriga yrken	1 996	29,8	1 763	17,6	3 759	24,1
Annat, ej yrkesutb	1 439	22,8	2 197	15,4	3 636	18,3
Service, försäljning	476	21,4	1 489	17,1	1 965	18,2
Service, ej yrkesutb	404	18,8	1 059	15,6	1 463	16,5
Lärare	236	28,4	858	9,7	1 094	13,7
Kontor, kund	231	17,8	1 483	12,8	1 714	13,5
Vård, omsorg	168	13,7	3 016	8,5	3 184	8,8

Här visar studien på att yrkeskategorierna Gruv- och bygg, Metall, reparatör och Process, maskinoperatör är de tre yrkesgrupper inom vilka både män och kvinnor har störst chans att beviljas livränta för arbetsskada till följd av arbetssjukdom. Alla tre yrkesgrupperna domineras av män. Gruv- och bygg och Metall, reparatör är dessutom två yrkeskategorier som har betydligt fler livränteansökningar från män än från kvinnor. Två yrkesgrupper där chansen är liten att bli beviljad livränta, samtidigt som ansökningarna är många, är inom Vård, omsorg och Kontor, kund. Även kvinnor i yrkesgruppen Lärare har svårt att bli beviljad livränta jämfört med män. Det är således större andelar som beviljas livränta i typiskt manliga yrkesgrupper än i sådana som domineras av kvinnor. Men den visar även på att män inom samtliga yrkesgrupper har större möjlighet att få livränta beviljad än vad kvinnor inom samma yrkesgrupp har.⁵⁸

⁵⁸ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 12

Beviljandefrekvensen för livränteärenden avseende arbetssjukdom fördelade efter diagnos

Diagnos	Antal män	Andel beviljade män, %	Antal kvinnor	Andel beviljade kvinnor, %	Antal samtliga	Andel beviljade totalt, %
Skador, förgiftning	307	58,0	188	27,1	495	46,3
Andningsorgan	396	49,0	178	34,3	574	44,4
Örat	357	46,8	201	11,4	558	34,0
Övriga diagnoser	1 207	36,7	1 437	16,9	2 644	26,0
Muskuloskeletal	6 766	31,6	8 732	16,1	15 498	22,9
Cirkulationsorg.	350	16,6	163	5,5	513	13,1
Psykiska	1 010	11,0	2 253	6,4	3 263	7,8
Samtliga diagnoser	10 393	31,7	13 152	14,7	23 545	22,2

Studien visar också att beviljandefrekvensen skiljer sig åt mellan olika diagnosgrupper. För män varierar beviljandefrekvensen mellan 11% vid diagnosgruppen Psykiska sjukdomar till 58% vid Skador, förgiftningar. För kvinnor varierar beviljandefrekvensen mellan 4,4% vid sjukdomar i Cirkulationsorganen till 34,3% vid sjukdomar i andningsorganen. Inom samtliga diagnosgrupper har kvinnor mindre möjlighet att beviljas livränta än vad männen har. Skillnaden mellan könen varierar dock mellan de olika diagnosgrupperna. Störst är skillnaden vid sjukdomar i Örat och minst är skillnaden vid sjukdomar i Andningsorganen. I utredningen påpekas dock att det handlar om stora grupper med mycket varierande diagnoser inom sig. Trots att kvinnor och män befinner sig inom samma huvudgrupp kan de specifika diagnoserna skilja sig åt.⁵⁹

4.1 Försäkringskassans slutsatser

I rapportens slutsats slår man för det första fast att män beviljas livränta i större utsträckning än kvinnor. Avseende ärenden som avslutades under åren 2005-2006 där man prövat rätt till livränta på grund av arbetsskada i form av arbetssjukdom beviljades männen livränta i 31,7% av fallen och kvinnor i 14,7% av fallen. Jag har här valt att punkta upp de övriga, och viktigaste, slutsatserna som gjordes i studien.

- Inom vissa mansdominerade branscher finns en tradition av preventivt arbete mot arbetsskador, olycksrisken är stor och anmälningsbenägenheten hög. Undersökningen

⁵⁹ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 12 f

visar också att sannolikheten är hög att beviljas livränta är inom sådana yrkesgrupper som Gruv- och bygg, och Metall, reparatör. Inom dessa yrkesgrupper är även beviljandefrekvensen högre för kvinnor än inom andra yrkesgrupper, även om den fortfarande är lägre än för män.⁶⁰ Minst chans att beviljas livränta finns inom yrkesgruppen Vård, omsorg. Denna yrkesgrupp domineras av kvinnor. Man slår i rapporten fast att oavsett vilken yrkesgrupp man studerar så beviljas en större andel män än kvinnor livränta. Detta kan möjligen förklaras av att män och kvinnor kan ha olika arbetsuppgifter fastän de kategoriseras i samma yrkesgrupp. Skillnaderna behöver därmed inte innebära att kvinnor och män bedöms olika trots att de har samma arbetsuppgifter och i övrigt samma förhållanden.⁶¹

- I den kvalitativa studien framgår det att den största bristen finns i Försäkringskassans så kallade exponeringsutredningar.⁶² Granskningen gjordes här utifrån hypotesen att Försäkringskassan behandlade kvinnor och män olika. En skillnad som uppmärksammades är att Försäkringskassan oftare infordrat ytterligare medicinskt underlag för kvinnor än för män. En annan skillnad är att exponeringsundersökningar oftare saknas i ärenden som rör kvinnor än män. I övrigt ansågs skillnaderna mellan män och kvinnor försumbara, avseende de faktorer som granskades. Undersökningen visade dock på vissa generella brister som rörde både män och kvinnor. I de flesta fall har exponeringsutredningar gjorts genom att frågor skickas till den försäkrade som sedan inkommit med ett skriftligt svar, vilket i regel ger mindre information om den försäkrades arbetsmiljö än om utredningen sker per telefon eller vid ett personligt besök. Bland hälften av kvinnorna och en fjärdedel av männen har Försäkringskassan inte gjort någon exponeringsundersökning överhuvudtaget. I många fall saknas även uppgifter om konkurrerande faktorer och om belastning i arbetet för att underlaget skall ses som tillräckligt. Detta innebär i sin tur att försäkringsläkaren får sämre underlag för sina yttranden.⁶³ Trots att exponeringsutredningar saknats eller varit bristfälliga har försäkringsläkarna kunnat göra försäkringsmedicinska bedömningar i

⁶⁰ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 24

⁶¹ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 24

⁶² Försäkringskassan beskriver exponeringsundersökningen som den viktigaste utredningen Försäkringskassans handläggare gör i ett arbetsskadeärende. Exponeringsstudien: ”ska ge en bild av den försäkrades arbetsmiljö och ge svar på vilka sätt den försäkrade utsatts för eventuell skadlig inverkan...//... Saknar man en bra exponeringsundersökning går det inte att få en klar bild av de faktorer den försäkrade utsatts för i sin arbetsmiljö och det blir svårare att göra en försäkringsmedicinsk bedömning i ärenden.” Se Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 19

⁶³ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 25 f

ärendena. Yttrandena har här varit till största delen medicinskt inriktade och grundade på de medicinska underlagen i ärendet. I rapporten anser man att även om försäkringsläkarens bedömning om skadliga faktorer i arbetet oftare riskerar att bli schablonartade för kvinnor finns det inget som tyder på att det finns andra skillnader i yttrandena som beror på vilken könstillhörighet som den försäkrade har. Av beslutsmotiveringarna framgår att det helt avgörande för beslutet i ärendet har varit vilken diagnos den försäkrade haft, vilket medicinskt vetenskapligt stöd som finns för skadlighet och förekomsten av medicinska konkurrerande faktorer.⁶⁴

- Rapporten avslutas med att man konstaterar att det finns skillnader i beviljandefrekvens mellan könen som inte kan förklaras av olika yrkes-, ålders och diagnosfördelning. Vad som orsakar denna skillnad kan ”det bara spekuleras i”. En möjlig förklaring är dock att det inom vissa branscher bedrivits skadeförebyggande arbete under lång tid vilket också har lett till att det tagits fram mer kunskap kring samband mellan skadeorsaker och effekter, något som kan göra bevisläget gynnsammare för den som drabbas av en yrkesskada inom dessa yrken. I och med detta finns en möjlighet att kunskapsläget om skadebringande effekter av olika arbetsuppgifter missgynnar kvinnor eftersom den medicinska forskningen haft främst män som studieobjekt. En annan möjlig förklaring till skillnaden i beviljandefrekvens mellan könen är att kvinnors hälsoproblem är mer komplexa och därmed svårare att entydigt härleda till arbetet. Detta i sin tur påverkar även det underlag som Försäkringskassan har att ta ställning till. En konsekvens av detta är att kvinnor kan ha ett något sämre utgångsläge än män avseende arbetsskador, både vad gäller det förebyggande arbetet, medicinska behandlingar och beviljande av arbetsskadelivränta.
- Även om man i rapporten kommer fram till att chansen att beviljas livränta ökat betydligt mer för kvinnor än för män i och med införandet av de nya bevisreglerna 2002, avslutas rapporten med att man konstaterar att det finns behov av ytterligare granskning för att säkerställa att det inte finns osakliga skillnader i handläggningen och för att få förståelse om hur skillnaderna mellan män och kvinnor uppstår.⁶⁵

⁶⁴ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 26

⁶⁵ Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män, s 26

5. Genusrättsvetenskap som teori och metod

I Försäkringskassans rapport presenteras ”verkligheten”. Statistiken i undersökningen visar att bedömningen i arbetsskadeärenden skiljer sig åt mellan män och kvinnor och att män i högre grad än kvinnor blir beviljade ersättning ur försäkringen. Det uppstår således ett ”*verklighetsglapp*” mellan idealet, en rättvis och jämlik lagstiftning, och verkligheten, en lagstiftning som i tillämpningen missgynnar det ena könet. Försäkringskassan presenterar även möjliga förklaringar till varför utfallet ser ut som det gör. Min ambition är som tidigare nämnts att gå bakom dessa förklaringar och utifrån ett genusrättsvetenskapligt perspektiv studera skillnaderna i beviljandefrekvens mellan män och kvinnor avseende livränta.

Som jag skrev i inledningen skiljer sig genusrättsvetenskaplig metod från traditionell juridisk metod. I detta avsnitt skall jag därför redogöra för genusrättsvetenskaplig metod och teori samt presentera begreppen kön och genus.

5.1 Bakgrund

Inom genusrättsvetenskapen kan tre huvudriktningar urskiljas. Dessa är *kvinnorätt*, *feministiska perspektiv på rätten* och *genus och rätt*. Genusrättsvetenskap kan ses som en sammanfattande beteckning för dessa tre forskningstraditioner. Gemensamt för forskningen är att den präglas av ett särskilt rättspolitiskt mål vilket är en strävan om att göra rätten och rättsvetenskapen jämställd. Relationerna mellan män och kvinnor är därför centrala när problem formuleras inom det genusrättsvetenskapliga forskningsfältet och utgångspunkten är att kön har betydelse för rätten.⁶⁶

Kvinnorätten uppstod i samband med att kvinnorörelsens mål om könsneutral lagstiftning för kvinnor och män hade uppnåtts. Den formellt könsneutrala lagstiftningen innebar dock inte nödvändigtvis att rätten verkligen fungerade på ett könsneutralt vis. De frågor man ville besvara var i vilken utsträckning och på vilket sätt som rätten gav uttryck för mäns intressen, och om, och i så fall hur, rätten stod i motsats till kvinnors intressen. Ambitionen var även att undersöka på vilket sätt rätten kunde förstärka kvinnors intressen eller förbättra kvinnors förhållanden. Med *feministiska perspektiv på rätten* avses den utvidgning av forskningsfältet som skedde under 1980-talet. I denna forskning är det inte endast rättsfrågor med direkt betydelse för kvinnor som är i fokus utan även ett ifrågasättande av rättens utgångspunkter och antaganden. Angreppssättet riktas mot att se hur rättsliga strukturer formas utifrån asymmetriska maktförhållanden mellan könen. Synliggörandet av maktförhållandena har främst förankrats i teorier om könsmaktsordning och genussystem. I

⁶⁶ Gunnarsson Åsa & Svensson Eva- Maria, *Genusrättsvetenskap*, 2008, s 30 f

det tredje forskningsfältet, *genus och rätt*, vill man se hur sociala föreställningar om kön konstrueras och reproduceras i rätten. Även inom detta tema ryms frågor om maktförhållanden i genusrelationer. Samtidigt vill man inom denna riktning även problematisera rätten som begrepp. Rätten och rättskällorna som slutna system ifrågasätts och utgångspunkten är att genus, som en social konstruktion av kön, har betydelse för rättens utformning samtidigt som rätten också bidrar till olika konstruktioner av genus.⁶⁷

5.2 Genusrättsvetenskaplig metod och teori

Rättsvetenskapen i Sverige har präglats, och präglas fortfarande, av den rättsdogmatiska traditionen. I enlighet med rättsdogmatisk teori är huvuduppgiften att tolka och systematisera gällande rätt. Kännetecknande är att forskaren intar ett rättstillämparperspektiv där syftet med forskningen är att så nära som möjligt besvara domarens frågor om rättens innehåll. Studieobjektet är i regel begränsad till den rätt som finns, en rätt som antas vara fri från mänsklig subjektivitet och värderingar. För att kunna fastställa gällande rätt krävs att forskare och jurister har en gemensam syn på vad som kan vara kunskapskällor. Dessa är därför begränsade till de så kallade auktoritativa rättskällorna som i sin tur har bestämts genom en normativ rättskällelära.⁶⁸

Genusrättsvetenskapen utmanar den traditionella rättsvetenskapen på flera sätt. För det första baseras den på en annan kunskapssyn, nämligen att kunskap är socialt konstruerad och kontextuellt bunden. Forskarens uppgift är inte enbart att fastställa gällande rätt utan att även synliggöra de värden och föreställningar som rätten och kunskapen baseras på. Man menar att rätten är ett system präglad av värderingar, föreställningar och ställningstaganden som omvandlats till begrepp, regler och principer, med andra ord ett mänskligt skapat fenomen som handhas av människor i konkreta situationer. Genom genusrättsvetenskapens grundläggande ställningstaganden, att kön påverkar rätten och vår kunskap om den, ifrågasätts rätten som ett logiskt och motsägelsefritt system.⁶⁹

För det andra ställer sig genusrättsvetenskapen kritisk till rättsvetenskapens anspråk på fullständigt objektivitet. Inom genusrättsvetenskapen utgår man istället från att forskning alltid sker utifrån något perspektiv och att en forskare omöjligen kan frigöra sig från sin faktiska, sociala och fysiska situation. Vetenskaplighet garanteras istället genom att man redovisar sin teoretiska och metodologiska utgångspunkt och att begrepp uttrycks, förklaras och motiveras. Detta saknas ofta i andra rättsvetenskapliga arbeten då syftet, som ovan

⁶⁷ Gunnarsson & Svensson, s 24 ff

⁶⁸ Gunnarsson & Svensson, 91 ff

⁶⁹ Gunnarsson & Svensson, s 108

nämnts, är att fastställa gällande rätt med hjälp av de auktoritativa rättskällorna. I ett sådant arbete ser man i regel inte nytta med att tillämpa en teori för lösa sin uppgift och det anses heller inte nödvändigt då man inte har som anspråk att problematisera eller reflektera över rätten som sådan.⁷⁰

Eftersom genusrättsvetenskapen inte har som ambition att fastställa gällande rätt utan istället att analysera rätten och hur kön påverkar denna har man i genusrättsvetenskaplig metod och teori en bredare syn på vad som kan utgöra möjliga kunskapskällor. Detta innebär att det exempelvis kan vara relevant att använda praxis från lägre instanser för att påvisa vissa kvantitativa mönster i rättstillämpningen. Även policydokument, handlingsprogram, resolutioner och liknande dokument utgör en kategori kunskapskällor som används inom genusrättsvetenskapen. Även om dess dokument ligger utanför vad som i rättsdogmatisk tradition betraktas som rättsligt material, då de inte är rättsligt bindande, kan de ändå utöva styrning på rättens innehåll. Även enkätundersökningar har använts som empiriskt material, till exempel i studier om rättens funktionella betydelse för ökad jämställdhet och huruvida likabehandling av kvinnor och män verkligen sker i genomförandet av rätten. Också andrahandskällor kan utgöra material inom forskningsfältet. Genom att studera och analysera andrahandskällor, till exempel läroböcker, kan man fånga upp dominerande föreställningar om exempelvis tolkningen av en rättsprincip. I en sådan studie fungerar i detta fall andrahandskällan som en förstahandskälla.⁷¹

En viktig utgångspunkt för genusrättsvetenskaplig forskning är språket och dess betydelse för människans förståelse av världen. Språket, i både skriftlig och muntlig form, kan vara både arbetsredskap och objekt för forskningen. Det är i språket som normer kommuniceras och praktiseras och i det juridiska språket omvandlas normer, händelser och beteenden till en juridisk värld, de transformeras till rättsliga uttryck. Genusforskaren fokuserar på språkets könsbärande dimension, dess begränsningar och negativa effekter. Hur vi benämner saker och ting kan ofta synliggöra vad som uppfattas som normalt och vad som uppfattas som avvikande. Exempelvis finns det ishockey och damhockey, litteratur och kvinnolitteratur, sjukdomar och kvinnosjukdomar. Ofta uttrycks också en värdering i samband med könskodningen. Att se språket som betydelsefullt för vår förståelse av verkligheten och rätten är en gemensam utgångspunkt för den genusrättsvetenskapliga forskningen. Dock kan det finnas variationer i vilka metoder som används för att problematisera detta. I diskursanalysen är utgångspunkten att rättsliga texter, och vad som sägs och görs i de rättsliga

⁷⁰ Gunnarsson & Svensson, s 109

⁷¹ Gunnarsson & Svensson, s 160 ff

praktiker som hanterar rätten, skapar sociala konstruktioner i en interaktiv process mellan det rättsliga språket och verkligheten. Diskursen kan ses som den referensram som anger vad det är möjligt att tänka, säga och göra. I diskursen formas möjligheterna om vad som kan tillåtas och vad som kan förbjudas, vad som inkluderas och exkluderas eller vad som bör göras eller inte göras. Metoden kan användas för att beskriva rätten som en diskurs i syfte att synliggöra att rätten skall förstås som en social konstruktion men kan också användas för att visa hur ett socialt fenomen beskrivs i ett rättsligt sammanhang, vilket kan uttryckas som diskurser i rätten. Båda sätten att analysera rättens sociala konstruktioner bygger på att diskurser är ett medel för att utöva makt och i denna process reproducerar och befäster dominanta diskurser olika former av social ojämlikhet. Dominerande rättsliga diskurser erkänner således endast vissa behov eller intressen som legitima, vilket innebär att andra behov och intressen hamnar i en underordnad position i rätten. Istället för att ställa sig frågan vad som är gällande rätt har forskarna frågat sig: *Vad sägs i diskursen? Hur sägs det? Vilka konsekvenser leder det till?* Sammantaget bidrar sådana frågor till ett medvetandegörande av att rättsliga diskurser som ges statusen av den sanna bilden av hur verkligheten är beskaffad enbart representerar vissa sociala betydelser av verkligheten.⁷²

Utifrån genusrättsvetenskapens grundantagande, att kön påverkar rätten och vår kunskap om den, blir dess uppgift både att argumentera för att kön har betydelse men även att ifrågasätta rättsvetenskapens syn på rätten och den rättsvetenskapliga forskningen. Hur genusrättsvetenskapen utmanar den traditionella vetenskapssynen kan sammanfattas i följande punkter:⁷³

1. För det första vill man inom genusrättsvetenskapen ifrågasätta föreställningar om att rättslig argumentation alltid är neutral. Utmaningen för forskaren är istället att rätten varken är eller kan vara neutral. Rätten skapas av dolda värderingar som konstruerar premisser, antaganden och föreställningar. Konstruktionerna kan handla om kön, klass, etnicitet och andra sociala relationer och en av genusrättsvetenskapens uppgifter är att dekonstruera dessa rättsliga konstruktioner så att de bakomliggande värderingarna blir synliggjorda.

2. För det andra vill man ifrågasätta den traditionella utgångspunkten att rätten är ett autonomt objekt. Med ett genusrättsvetenskapligt perspektiv menar man istället att rättssystemet är

⁷² Gunnarsson & Svensson, s 168 ff

⁷³ Gunnarsson & Svensson, s 114

under ständig påverkan av samhällets värderingar på både individuell och strukturell nivå. När man i forskningen inte accepterar att rätten utgör ett definierat, avgränsat system accepteras inte heller den begränsning att rätten enbart kan sökas i en viss hierarki av rättskällor. Inom genusrättsvetenskapen använder man därför även andra källor i sin forskning.

3. För det tredje vill man ifrågasätta uppfattningen om idealet om en normativ samstämmighet. Inom genusrättsvetenskapen är målet istället att synliggöra de ständiga motsättningar som finns inom rätten.

4. För det fjärde vill man ifrågasätta föreställningen om att rätten enbart grundas på rationellt avvägda beslut avskilda från känslomässiga uttryck. Genom att läsa rättsliga texter på nytt sätt är det möjligt att visa dessa känslomässiga uttryck men även att visa att de rationella avvägningarna i en rättslig argumentation ofta har karaktär av en formell yta.

5.3 Ett kritiskt perspektiv

Genusrättsvetenskapen har således som ambition att studera rätten bortom de gränser som den traditionella rättsvetenskapen satt upp. Både utgångspunkten för forskningen och studieobjektet, rätten och dess relation till samhället, måste problematiseras och redovisas. Målet är att synliggöra vilken betydelse kön har för betydelse för rätten och vår kunskap om den. Detta innebär i sin tur att man har möjlighet att åstadkomma en social och politisk förändring. Denna ambition, att åstadkomma en förändring av samhället i riktning mot de ideal som forskaren själv delar, gör att genusrättsvetenskapen till ett *kritiskt rättsvetenskapligt perspektiv*.⁷⁴

Samtliga av rättsvetenskapens kritiska perspektiv är av relativt sent datum. Själva kärnan i den kritiska rättsvetenskapen är att rättens problematiseras ur ett såväl en teoretisk som ur en praktisk synvinkel och att förhållandet mellan rätt och samhälle uppmärksammas. Det man vill synliggöra är rättens förtryckande egenskaper och förtryckta grupperns förhållanden med avsikt att förbättra de senare. Gemensamt för kritiska perspektiv är vidare att rätten studeras i brett sammanhang vilket omfattar både rättens relation med samhället i övrigt, synen på rätten och dess gränser och utgångspunkter men även rättsvetenskapens utgångspunkter och gränser. Det som skiljer genusrättsvetenskapen från andra kritiska perspektiv är att man i genusrättsvetenskapen utgår från att människan som könsvarelse har betydelse för vår förståelse av världen, den sociala verklighet vi lever i, för

⁷⁴ Gunnarsson & Svensson, s 91 ff

hur rätten är uppbyggd och avgränsad, hur rätten tillämpas och för hur rättsvetenskapen utvecklas. Då kön har betydelse för det mesta i samhället, exempelvis för hur sysslor, resurser och beslutsmakt fördelas är det viktigt att synliggöra vad detta har för betydelse för hur rätten ser ut och för vår kunskap om den. Och det är först då som en social och politisk förändring är möjlig.⁷⁵

5.4 Genusbegreppet

Genusforskningen handlar om att undersöka det i mänskligt liv som på något sätt är relaterat till det som kallas kön. Genusforskningens mest centrala begrepp är *genus*, ett begrepp som gör det möjligt att problematisera kön. Föreställningar om individers könstillhörighet finns i alla samhällen. Oftast handlar det om två kön, kvinnor och män. På vilket sätt kön har betydelse, det vill säga innebörden av att vara man eller kvinna, varierar dock mellan tid och rum.⁷⁶

Genusforskning handlar om att analysera hur kön konstrueras socialt och kulturellt och vad det får för konsekvenser för individer, för kunskap och tankefigurer samt för samhällets organisering. Föreställningar om kön påverkar såväl arbetsmarknad, utbildning, politik, sexualitet, kärlek, familjeliv, föräldraskap, identitetsskapande och vetenskap. Kön finns nedlagt i allt mänskligt handlande. Denna helhet kallas inom genusforskningen för *kön/genusystem* eller *genusordning*. Rätten är relaterad till kön då den bygger på mänskligt skapade normer. I relation till rättsvetenskapen är det den del av det mänskliga livet som har med rättsliga normer att göra som ligger i fokus.⁷⁷

Inom feministisk forskning har man sedan 1960-talet problematiserat kön genom att tala om ett socialt kön eller genus och biologiskt kön. 1975 introducerade antropologen Gayle Rubins begreppsparat ”*sex/gender*”. Begreppet användes för att beskriva och bekämpa sexism och för att förklara hur kvinnoförtrycket uttrycktes och upprätthölls i olika kulturer. Rubins menade att den könsmissiga arbetsdelningen förstärker de biologiska skillnaderna mellan könen och ”*creates gender*”. Uppdelningen medför att genusidentiteten hos båda könen blir förvriden och förs långt utöver de biologiska skillnaderna. Dessutom är uppdelningen asymmetrisk, vilket innebär att det finns i systemet finns en inbyggd ojämlikhet där det ena könet förtrycker det andra.⁷⁸

⁷⁵ Gunnarsson & Svensson, s 99 ff

⁷⁶ Gunnarsson & Svensson, s 134

⁷⁷ Gunnarsson & Svensson, s 135

⁷⁸ Månson Per (red), *Moderna samhällsteorier*, 1998, s 243

I norden har historiken Yvonne Hirdmans teorier fått stor genomslagskraft. Enligt henne är genussystemet en process där män och kvinnor förväntas forma sig efter sitt maskulina eller feminina genus, en process som i sin tur skapar mening och ordning. Samtidigt innebär processen en isärhållning mellan könen där manligt och kvinnligt oftast återfinns inom skilda områden.⁷⁹ Genusskapandet utmärks av sin hierarkiserande olikhetsproduktion. Genom att göra, skapa och forma olikheter mellan könen, skapas, görs och formas kvinnlig underlägsenhet och manlig överlägsenhet. Utmärkande för ”feminum”, kvinnligt genus, är trots variationer i tid, rum och klass, är dess sekundära och underordnade karaktär i förhållande till ”maskulinum”. Genus blir på så vis ett sätt på vilket makt uttrycks, förmedlas, konstitueras och reproduceras.⁸⁰

Enligt Hirdman finns två bärande logiker i genussystemet: Dels *isärhållningen*, att kvinnor och män inte bör blandas, och dels *hierarkin*, vilket innebär att mannen utgör normen inom genussystemet. Utgångspunkten är att ju kraftigare som isärhållandet mellan könen verkar, desto mer legitim, eller mindre ifrågasatt, blir mannens primat. Själva genussystemets strukturalistiska idé är att visa den reproducerande kraften: *det är som det är för att det var som det var*.⁸¹

I genusrättsvetenskaplig forskning utgår man ofta från genussystemets förklaring till den ojämställda maktordningen. Förutom att synliggöra de två principer för hur genussystemet reproduceras kan den även förklara förhållandet mellan individnivå och samhällsnivå. Likaså förklaras hur dessa två nivåer förhåller sig till en tredje nivå som består av tankefigurer, kunskapssyn och symboler. Den tredje nivån, ”*den kulturella nivån*”, har stor betydelse för hur rätten är utformad. Det som kan studeras är exempelvis föreställningar om rättssubjektet, vad som regleras rättsligt och hur, samt vad detta får för konsekvenser för kvinnor och mäns rättsliga ställning och för de samhällsvillkor som vi lever under. Det handlar alltså om att studera hur kön/genus konstrueras i rättslig form. Även om denna konstruktion sker på samhällsnivån påverkas den både av, och påverkar själv, de andra två nivåerna.⁸²

⁷⁹ Gothlin Eva, *Kön eller genus?*, 1999, s 5 f

⁸⁰ SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige- Maktutredningens huvudrapport*, s 76

⁸¹ Månson, s 244

⁸² Gunnarsson & Svensson, s 138

6. Analys

Jag har nu redogjort för arbetsskadebegreppet, dess historiska bakgrund och skillnaden mellan *arbetsolycka* och *annan skadlig inverkan (arbetssjukdom)*. Jag har även visat att män i högre grad än kvinnor blir beviljade ersättning ur försäkringen men också att det inom vissa yrkeskategorier och för vissa typer av skador är lättare att bli beviljad ersättning än det är inom andra yrkeskategorier och för andra skador. Jag har vidare redogjort för genusrättsvetenskaplig teori och här framförallt visat vad som skiljer denna forskning från annan rättsvetenskaplig sådan. Jag har även presenterat och beskrivit genusbegreppet och hur detta begrepp kan användas för att synliggöra en ojämsställd maktstruktur. I denna avslutande del vill jag se om man ur ett genusrättsvetenskapligt perspektiv kan besvara frågan ”*varför blir män i högre utsträckning än kvinnor beviljade ersättning ur arbetsskadeförsäkringen?*”.

6.1 Isärhållning och hierarki

Den fråga jag vill besvara i denna uppsats är *varför skiljer sig beviljandefrekvensen i arbetsskadeärenden mellan män och kvinnor?* För att besvara denna fråga har jag valt att utgå från ett genusrättsligt perspektiv och har därmed gjort ett grundantagande, att kön har betydelse vid tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen. Mina två nyckelbegrepp i denna uppsats är principen om *isärhållning* och *hierarki*.

Förutom att män blir beviljade ersättning ur försäkringen i högre grad än kvinnor visar Försäkringskassans rapport på två tydliga mönster. Det ena är att det procentuellt sett är lättare att bli beviljad ersättning ur försäkringen om du drabbas av en arbetsolycka än om du drabbas av en arbetssjukdom. Det andra är att det är stor skillnad i bedömningen av arbetssjukdomar, inom vissa yrkeskategorier och för vissa besvär är det betydligt lättare att bli beviljad ersättning än inom andra. För den enskilde som ansöker om ersättning ur arbetsskadeförsäkringen får det således stor betydelse för möjligheten till ersättning om han eller hon anmäler en arbetsolycka eller en arbetssjukdom men också, i de fall det rör sig om en arbetssjukdom, vilket yrke och vilka besvär den sökande har.

Olika yrken ger upphov till olika typer av arbetsskador. Inom vissa yrkeskategorier är det vanligare att drabbas av en arbetssjukdom än en arbetsolycka. Även arbetssjukdomarna skiljer sig mycket åt beroende på vilket arbete den skadelidande har. Som en första del i denna analys skall jag därför se *var kvinnor och män arbetar* men också *hur vi ser på kvinnors och mäns arbete*. Vår syn på de bägge könen arbete bör rimligen återspeglas även i arbetsskadebedömningen. Därefter skall jag undersöka, dels *hur begreppen arbetssjukdom och arbetsolycka förhåller sig till kön*, och dels *hur dessa begrepp förhåller*

sig till varandra. Jag skall även undersöka, dels *förhållandet mellan kön och arbetsjukdom*, och dels *hur olika arbetsjukdomar förhåller sig till varandra*. Min förhoppning är jag genom en sådan analys kan komma närmare svaret på min frågeställning.

6.2 Kvinnors och mäns arbete

6.2.1 Den könssegregerade arbetsmarknaden

Det finns ett flertal undersökningar som visar att den svenska arbetsmarknaden är en av världens mest segregerade. Den könsbestämda arbetsdelningen, könsarbetsdelningen, bygger på två grundläggande strukturer. Den första är uppdelningen av kvinnor och män i olika sfärer, en reproduktionssfär och en produktionssfär. Den andra är arbetsdelningen inom produktionssfären som är både vertikal som horisontell. Även om arbetsdelningen mellan kvinnor och män avseende hemarbete kontra marknadsarbete har minskat avsevärt, har inte någon motsvarande förändring skett på arbetsmarknaden.⁸³

Med *horisontell segregering* avses det faktum att fördelningen av kvinnor och män mellan sektorer och yrken är olika. Det är bekant för de flesta att det finns yrken som anses typiskt ”kvinnliga” och ”manliga”. Kvinnor utför till exempel ofta arbeten inom vård och barnomsorg medan män oftast återfinns inom tillverkningsyrken såsom snickare och mekaniker. Även när kvinnor och män arbetar inom samma yrkesområde utför de olika typer av arbetsuppgifter, varvid kvinnans uppgifter ofta är de mer bundna och serviceinriktade. Det är snarare regel än undantag att de klassiska ”manliga” yrkena är mer välbetalda.⁸⁴

Med begreppet *vertikal segregering* menas att det även föreligger en ojämn fördelning av kvinnor och män på olika positioner inom sektorer och yrken. Män får oftare de mer prestigefyllda positionerna medan kvinnor får arbeten med lägre befattning, ofta utan större möjlighet att avancera.⁸⁵ I den vertikala segregeringen sker således en hierarkisk uppdelning efter kön. Kvinnor och män intar inte samma befattningar och positioner och kvinnor är typiskt sett underordnade män i de fall de arbetar inom samma verksamheter. Bilden av ”glastaket” brukar symbolisera den vertikala segregeringen, vilket innebär att det finns ett osynligt hinder för kvinnors möjlighet att avancera.⁸⁶

Könssegregeringen på arbetsmarknaden har inte minskat under 90-talet utan arbetsmarknaden ser idag i stort sett ut som den gjorde på 60-talet. Kvinnor arbetar i första hand inom sektorn för service och omsorg och inom vissa delar av sektorn har

⁸³ Fransson Susanne, *Lönediskriminering*, 2000, s 402 ff

⁸⁴ SOU 1998:6, *Ty makten är din...Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*, s 76

⁸⁵ SOU 1998:6, s 96 f

⁸⁶ Fransson, s 402

kvinnodominansen till och med ökat något. Att den svenska arbetsmarknaden är segregerad bekräftas av statistik från SCB:

Enligt uppgifter från SCB var de fem vanligaste kvinnoyrkena 2007:⁸⁷

1. Vård- och omsorgspersonal (87% kvinnor)
2. Försäljare, detaljhandel, demonstratör m. fl. (62% kvinnor)
3. Förskolelärare och fritidspedagoger (92% kvinnor)
4. Övrig kontorspersonal (79% kvinnor)
5. Säljare, inköpare, mäklare m.fl. (38% kvinnor).

Det mest kvinnodominerade yrket var Kontorssekreterare och dataregistrerare (95% kvinnor).

De fem vanligaste mansyrkena år 2007 var:⁸⁸

1. Säljare, inköpare, mäklare m. fl. (62% män)
2. Ingenjörer och tekniker (82% män)
3. Fordonsförare (93% män)
4. Byggnads- och anläggningsarbetare (99%)
5. Byggnadshantverkare (95% män)

Det mest mansdominerade yrket var förutom Byggnads- och anläggningsarbetare (99% män), Maskin- och motorreparatör (98% män) och Gjutare, svetsare, plåtslagare m. fl. (98% män).

Den könssegregerade arbetsmarknaden har studerats ur flera perspektiv och ofta i samband med studier kring lönediskriminering. En förklaring till att könssegregeringen alltjämt består kan vara det faktum att män som arbetar inom kvinnodominerande yrken förlorar relativt sett mer i lön än vad kvinnor gör. En annan förklaring finns att söka i den konkurrens som uppstod när kvinnorna kom ut på männens arbetsmarknad och konkurrerade med låga löner. Den manlige positionen hotades och lösningen blev en könsbestämd arbetsdelning vilket resulterat i att positionen kunnat skyddas och löneskillnaderna legitimeras genom att kvinnor och män utför helt olika arbeten. Arbetsdelningen kan ses som ett uttryck

⁸⁷ www.scb.se, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_133975.aspx, 2009-03-24

⁸⁸ www.scb.se, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_133977.aspx, 2009-03-24

för det genussystem och de maktförhållanden som bestämmer kvinnor och mäns villkor i arbetslivet.⁸⁹

6.2.2 Hur värderas arbete?

Vi har nu sett att den svenska arbetsmarknaden är könsuppdelad och att kvinnor och män återfinns inom olika områden på arbetsmarknaden. Nästa fråga blir att undersöka förhållandet mellan dessa olika yrkeskategorier, det vill säga hur man *ser på kvinnors och mäns arbeten*. Om nu kvinnor och män återfinns inom olika sfärer på arbetsmarknaden, *hur värderar och bedömer vi kvinnors respektive mäns arbeten och hur förhåller de sig till varandra?*

Om individer som är lika (eller potentiellt lika) dugliga och kvalificerade särbehandlas på grund av kön brukar man säga att *könsdiskriminering* föreligger. Diskriminering föreligger exempelvis när kvinnor betalas lägre lön än män trots att de utför samma typ av arbete. Det kan även vara fråga om diskriminering om arbeten som utförs av kvinnor är lägre betalda än likvärdiga arbeten som huvudsakligen utförs av män. I dessa fall är det inte enskilda kvinnor som diskrimineras, utan det är kvinnodominerade yrken som värderas lägre än mansdominerade. En orsak kan vara att den kompetens med kvinnliga yrken ofta ses som något ”naturligt” och inte som kompetens. Att vårda barn uppfattas till exempel ofta som något som inte kräver någon särskild kompetens, utan ses som något som alla, i vart fall kvinnor, kan.⁹⁰

I Susanne Franssons studie om lönediskriminering har avsikten varit att påvisa att det finns könsmissiga makthierarkier inom arbetsrätten. Hon har i studien utgått från isärhållandets logik, att man och kvinna utgör motsatspar i en hierarkisk ordning där mannen är norm. Resultatet visar att mannen är norm både när det gäller domstolarnas tolkning av EG-fördragets likalöneprincip och jämställdhetslagens förbud mot lönediskriminering. Rättspraxis från EG-domstolen och Arbetsdomstolen visar ett tydligt mönster där löneskillnad mellan kvinnor och män inte utgör lönediskriminering på grund av kön. Eftersom det är arbetsuppgifterna mellan en kvinna och en man på grupp- eller individnivå som skall jämföras i förhållande till varandra så reproduceras arbetsmarknadens könssegregerande struktur i den rättsliga argumentationen. Detta innebär att den arbetsdelning som grundar sig på att kvinnor och män har olika yrken och arbetsgivare påverkar de rättsliga avvägningarna av hur kvinnligt och manligt arbete skall värderas. Fransson hävdar att i denna värdering utgör det manliga arbetslivet normen om vad som är typiskt för arbetsmarknaden och blir även måttstock när

⁸⁹ Fransson, s 404

⁹⁰ SOU 1998:6, s 77

kvinnor och mäns arbetsuppgifter jämförs. Ett exempel på hur den könsuppdelade strukturen på arbetsmarknaden återspeglas i den rättsliga argumentationen är i det så kallade ”Barnmorskemålet”⁹¹. I detta rättsfall, som rörde eventuell lönediskriminering, jämfördes en barnmorskas arbetsuppgifter med en klinikingenjör. Barnmorskorna förlorade målet då AD kom fram till att det inte hade visats att barnmorskornas och klinikingenjörernas arbeten var likvärdiga.⁹²

En särskild problematik finns i samband med det faktum att en så stor andel kvinnor arbetar med vård och omsorgsarbeten. Yrkeskategorin ”Vård, omsorg” är den yrkeskategori där flest arbetsskador anmäls. Det är också detta yrke som är det vanligaste kvinnoyrket, enligt SCB:s uppgifter. Av tradition uppfattas sådant arbete inte som ”riktigt” arbete, vilket i sin tur har att göra med hur begreppet ”arbete” definieras. Ofta förstås arbete som människans kamp mot naturen, en process där människan kontrollerar naturen, och där människan blir människa först genom arbetet. Om man utgår från att definitionen av arbete är präglad av människans kontroll över naturen följer naturligt att omsorg inte ses som arbete. Även om både omsorgsarbete och försörjning är två nyckelområden för mänskligt liv, är det ”försörjning” som sammanfaller med arbete medan ”omsorg” inte gör det. Använder man uppdelningen i reproduktivt och produktivt arbete hamnar omsorgsarbetet i regel inom det reproduktiva arbetet även om detta arbete allt som oftast utförs som betalt arbete. Detta kan förklara varför omsorg inte erkänns som arbete om det utförs privat och även varför det inte värderas särskilt högt om det utförs offentligt, något som resulterar i låga löner och sämre villkor.⁹³

6.2.3 Isärhållning och hierarki

Statistiken visar att vi i Sverige har en segregerad arbetsmarknad. Vissa yrkeskategorier är i princip helt dominerade av män, exempelvis Byggnads- och anläggningsarbetare, Maskin- och motorreparatörer och Gjutare, svetsare och plåtslagare. Inom yrkeskategorin Vård, omsorg, som även är det vanligaste kvinnoyrket, är kvinnor i sin tur i klar majoritet. Även yrkeskategorin Förskolelärare, fritidspedagoger domineras i hög grad av kvinnor.

Könssegregeringen på arbetsmarknaden har studerats ur flera perspektiv, ofta i samband med studier kring lönediskriminering. I dessa studier har man sett att en förklaring till varför kvinnor och män inte har samma lön beror på att det manliga arbetslivet är norm och vad som är typiskt för arbetslivet i jämförelsen mellan män och kvinnor. Vi ser således en

⁹¹ AD 2001 nr 13

⁹² Gunnarsson & Svensson, s 225

⁹³ Svensson Eva-Maria, *Arbete och delaktighet - en genusanalys av begreppet arbetsförmåga*, 2008, s 143 ff

isärhållning, män och kvinnor återfinns i olika yrken och positioner, men även en *hierarki*, där det arbete som män utför får företräde framför det arbete som utförs av kvinnor. Den yrkeskategori som är vanligast bland kvinnor, Vård och omsorg, är också något som av tradition inte ses som "riktiga" arbeten utan mer som ett utövande av en inneboende naturlig egenskap hos kvinnan.

Om manliga arbeten är den norm, den referens man utgår från i vår föreställning om "arbete", innebär detta rimligen att även de skador som uppstår typiskt manliga yrken och drabbar män även de blir normerande. Detta innebär i sin tur att skador som uppstår i typiskt kvinnliga yrken arbetsskador inte anses ha samma trovärdighet, relevans och allvarlighetsgrad. Kort sagt, de ses inte som "riktiga" skador på samma sätt som skador som uppstått i traditionellt manliga yrken. Inte minst gäller detta arbete inom vård och omsorg som, i enlighet med ovan beskrivna teorier, inte erkänns som "riktigt" arbete. Ett arbete som inte erkänns som "riktigt" arbete kan ju rimligen inte heller generera "riktiga" arbetsskador.

6.3 Kvinnors och mäns arbetsskador

Vi har nu sett att män och kvinnor arbetar inom olika yrken och sfärer men även att det är det arbete som utförs av män som är vår norm för vad som är riktigt arbete. Det jag nu vill undersöka är om denna isärhållning och hierarki även kan urskiljas vid tillämpningen av arbetsskadebegreppet. Som jag inledningsvis skrev drabbas man av olika skador inom olika yrken. I Försäkringskassans rapport har vi även sett att det finns en skillnad i beviljandefrekvens mellan arbetsolycka och arbetssjukdom men också en skillnad mellan olika arbetssjukdomar. Jag skall nu se *hur begreppen arbetssjukdom och arbetsolycka förhåller sig till kön*, det vill säga se vilken typ av arbetsskada som män och kvinnor drabbas av. Jag skall även se på *förhållandet mellan kön och arbetssjukdom*, det vill säga undersöka skillnaden mellan kvinnors och mäns arbetssjukdomar. Jag skall även se *hur arbetsolycksfallsbegreppet och arbetssjukdomsbegreppet förhåller sig till varandra* och *hur olika arbetssjukdomar förhåller sig till varandra*.

I denna analys kommer jag att ha Försäkringskassans Vägledning 2003:4 "Ersättning enligt lagen om arbetsskadeförsäkring" som utgångspunkt. Som jag skrev i inledningen innehåller Vägledningarna en samlad information om vad som gäller inom ett eller flera försäkringsområden och fungerar som stöd för Försäkringskassans ärendehandläggning. Vägledningar kan innehålla en beskrivning av författningsbestämmelser, allmänna råd, förarbeten, praxis och JO:s beslut. I Vägledning 2003:4 hänvisas utslutande till praxis och förarbeten och det är därmed dessa rättskällor som Försäkringskassan primärt

använder sig av när myndigheten fattar beslut i arbetsskadeärenden. Det blir av denna anledning relevant att undersöka relationen mellan begreppen i dessa rättskällor, och praxis och förarbeten kommer därför materialmässigt att vara utgångspunkten i min analys. Samtidigt utgör Försäkringskassans Vägledning ett analysmaterial i sig. Det är här viktigt att klargöra att jag är medveten om att Försäkringskassans Vägledning inte är någon auktoritativ rättskälla. Som vi tidigare sett har man dock inom genusrättsvetenskaplig metod en bredare syn på vad som utgör möjliga kunskapskällor, då syftet inte är att fastställa gällande rätt utan att analysera rätten och dess betydelse för kön. I dessa sammanhang kan andra källor än de auktoritativa rättskällorna vara mer lämpade, som till exempel policydokument, jämställdhetsplaner och andra liknande dokument. Eftersom Vägledningen är ett dokument som har *faktisk* betydelse för de beslut som Försäkringskassan fattar, det vill säga ett dokument ur vilket man hämtar kunskap vid själva handläggningen, och det är besluten på denna nivå som är föremålet för min analys, blir det relevant att undersöka hur begreppen används och definieras även i detta dokument.

Som jag tidigare också nämnt kommer jag att i denna analys använda mig av ett genusrättsvetenskapligt perspektiv. Man skulle kunna säga att jag läser de rättskällor som Försäkringskassan refererar till genom mina ”genusglasögon”. *Isärhållning* och *hierarki* kommer att vara mina båda nyckelbegrepp. I denna analys kommer språket att vara centralt då detta är grundläggande för hur vi uppfattar och förstår världen. I språket, och hur vi benämner saker och ting, synliggörs ofta vad som uppfattas som normalt och vad som uppfattas som avvikande. Min utgångspunkt i denna analys är att det rättsliga språket inte är något objektivt som kan särskiljas från verkligheten, utan att rättsliga texter och det som sägs i dessa skapar föreställningar om det sociala livet (som i sin tur påverkar de rättsliga texterna). Det jag vill undersöka i min analys av arbetsskadebegreppet är därför *vad* som sägs, *hur* det sägs och vilka *konsekvenser* detta får för att på så vis se vilka inom vilka ”ramar”, som tillämpningen av arbetsskadebegreppet sker. Min ambition är även att försöka se vilka intressen och behov som anger vad som får finnas, sägas och tyckas inom dessa ”ramar”.

6.4 Kön och arbetsolycka och arbetssjukdom

Procentuellt sett är det idag fler arbetsolyckor än arbetssjukdomar som godkänns arbetsskada. Enligt Försäkringskassans undersökning godkändes 54,1% respektive 39,2% av män och kvinnors anmälda arbetsolyckor. Av antalet anmälda arbetssjukdomar godkändes 31,7% för

män och 14,7% för kvinnor. Det är således procentuellt lättare att erhålla ersättning om du råkar ut för en arbetsolycka än om du drabbas av en arbetssjukdom.⁹⁴

Antalet anmälda arbetssjukdomar var som högst under slutet på 1980-talet och i början på 1990-talet. Kulmen nåddes 1993 då 66 982 anmälningar gjordes.⁹⁵ Detta år anmäldes endast 41 319 arbetsolyckor. Studerar vi statistik från SCB kan vi se en tydlig trend. Antalet anmälda arbetsolyckor har minskat stadigt under de senaste 20 åren, från 116 104 anmälningar år 1980 till 33 786 anmälningar 2006. Antalet arbetssjukdomar ökade kraftigt under åren 1980, då endast 22 511 arbetssjukdomar anmäldes, fram till kulmen 1993. Efter att de strängare bevisreglerna infördes 1993 sjönk antal anmälda arbetssjukdomar.⁹⁶

Av Försäkringskassans undersökning framgår dock att det för både män och kvinnor fortfarande är vanligast att man ansökt om livränta för en arbetssjukdom och betydligt färre ansöker om livränta för ett olycksfall. Det är även en större andel kvinnor i förhållande till män som ansöker om livränta för sjukdom (69,7% av kvinnorna respektive 60,8% av männen), samtidigt är det en betydligt större andel av männen än kvinnorna som söker livränta för en arbetsolycka (18,8% av kvinnorna respektive 31,2% av männen). Männen är således i majoritet bland dem som söker livränta på grund av olycksfall, medan kvinnor annars är den största gruppen.⁹⁷

Den som råkar ut för en arbetsolycka vet i regel exakt när den inträffade. En arbetssjukdom är skador eller besvär som beror på en längre tids inverkan. Arbetssjukdomar, arbetsolyckor utan frånvaro och olyckor på väg och till och från arbetet drabbar främst kvinnor. Män är däremot i majoritet när det gäller arbetsolyckor som medfört frånvaro från jobbet.⁹⁸

I ”*manlig miljö och kvinnliga skador*” skriver Stefánsdóttir att även om många kvinnor arbetar i en hård fysisk miljö med buller, tunga lyft, drag, damm och smuts omfattar den fysiska ansträngningen i kvinnors arbeten ofta fina, upprepande rörelser, vilket även är mentalt påfrestande. I en jämförelse mellan å ena sidan olyckor och sjukdomar och å andra sidan typiska manliga och kvinnliga skador framkommer att olyckor överlag är lätta att

⁹⁴ *Skilnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadeförsäkring för kvinnor respektive män*, s 10

⁹⁵ Enligt SCB kan dock denna markanta topp i antal anmälningar förklaras av övergångsbestämmelser i samband med att arbetsskadebegreppet skärptes. Dock var antalet anmälda arbetssjukdomar högt även tidigare år: 1987: 46 791, 1988: 58 074, 1989: 55 498, 1990: 50 325, 1991: 40 898, 1992: 34 082. Se SCB:s *Arbetsskador 2006- Occupational accidents and work-related diseases*, Arbetsmiljöstatistik, Rapport 2008:1, s 9 och s 31

⁹⁶ Sannolikt kan även den nedåtgående arbetsskadetrenden knytas till konjunkturen. När det ekonomiska läget försämrades i början på 1990-talet antas detta även lett till fler personer sökte stanna i arbetet istället för att ansöka om arbetsskadeersättning. Se Carlsson, s 176

⁹⁷ *Köns- och länskillnader inom arbetsskadeförsäkringen*, s 19

⁹⁸ *Arbetsskador 2006- Occupational accidents and work-related diseases*, s 7

definiera; det går oftast att fastslå när, var och hur de har inträffat. I de flesta fall är sambandet mellan olyckan och följderna direkt påvisbart. I vissa fall kan man även se varför olyckan varit framme, och på så vis komma åt orsakerna, till exempel farliga moment eller bristfälliga skyddsanordningar. Detta innebär att man kan förebygga framtida olycksfall. Arbetsjukdomarna är i allmänhet annorlunda. Inkubationstiden kan vara lång, sjukdomen kan ha samband med flera arbetsplatser och inte minst bero på individens förutsättningar. Dagens mest påfrestande arbeten, de monotona och repetitiva, utförs till stor del av kvinnor. Dessa arbeten är både fysiskt och psykiskt påfrestande men även orsak till den kategori av arbetsrelaterade sjukdomar som toppar statistiken, nämligen belastningsskadorna.⁹⁹

Sammanfattningsvis ser vi att kvinnor och män inte bara arbetar inom olika yrkesområden på arbetsmarknaden, de drabbas av olika skador i kategorin arbetsolycka/arbetssjukdom. Kvinnor drabbas framförallt av arbetssjukdomar medan män i högre grad ansöker om ersättning på grund av arbetsolycka. Procentuellt sett är det lättare att erhålla ersättning för en arbetsolycka än för en arbetssjukdom. Jag skall nu jämföra arbetsolycksbegreppet och arbetssjukdomsbegreppet och se hur de förhåller sig till varandra. Jag kommer i denna del undersöka hur denna relation tar sig i uttryck i förarbetena inför lagens införande 1976, lagändringen 1993 och lagändringen 2002. Jag kommer även att undersöka relationen så som den ser ut i praxis.

6.4.1 Arbetsolycka och arbetssjukdom i förarbetena

Föarbetena inför lagens införande 1976

Utgångspunkten vid införandet av LAF 1976 var att arbetsskadebegreppet skulle utformas på ett sådant sätt att alla skador som kunde hänföras till arbetet eller arbetsförhållandena verkligen omfattades av lagen.¹⁰⁰

I prop 1975/75:197 sägs att ”Med skadlig inverkan i arbetet avser kommittén utöver olycksfall i princip inverkan av varje i arbetsmiljön förekommande faktor som kan påverka den fysiska eller psykiska hälsan ohälsosamt.” Man föreslog därför att den dåvarande förteckningen över ersättningsgrundande yrkessjukdomar slopades och att arbetsskadebegreppet i stället skulle avgränsas med en allmän regel av innebörd att varje skada som har uppstått till följd av skadlig inverkan i arbetet skall anses som arbetsskada. Som vi tidigare sett ansåg man att eventuella farhågor om att en allmän regel skulle kunna

⁹⁹ Stefánsdóttir Sigridur, *Manlig miljö och kvinnliga skador*, 1995, s 75 ff

¹⁰⁰ Prop 1975/76:197, s 52

innebära oklarheter inte skulle överdrivas. En mängd typfall skulle snart utvecklas i praxis vilket skulle ge stadga åt tolkningen.¹⁰¹

I SOU 1975:84, den huvudutredning som föregick införandet av arbetsskadeförsäkringen, behandlas begreppet olycksfall i arbetet i ett kort inledande stycke. Man säger här att: *”Begreppet olycksfall i arbetet är inte definierat i YFL och så var inte fallet i tidigare lagstiftning. Avgränsningsproblemen har alltså överlämnats till rättstillämpningen. Såvitt kan bedömas har tillämpningen av YFL i detta hänseende inte orsakat några problem och en omprövning av grunderna för bedömningen av olycksfallsskadorna är därför inte påkallad.”*¹⁰² Samtidigt inleds den del som behandlar begreppet yrkessjukdom med: *”Vid diskussion av yrkesskadebegreppet är det självfallet frågan om yrkessjukdomarnas avgränsning som väcker störst intresse. Alternativen till begreppsbestämningen är här flera även om var gränsdragningen mellan ersättningsgill sjukdom och icke ersättning teoretiskt skall göras som regel sammanfaller.”*¹⁰³

Utgångspunkten i utredningen och i propositionen inför arbetsskadeförsäkringens tillkomst är således det generella arbetsskadebegreppet och att alla arbetsskador skall omfattas av försäkringen. Men samtidigt som man förordar detta generella arbetsskadebegrepp markeras skillnaden mellan begreppen arbetsolycka och arbetssjukdom. Till exempel säger man i propositionen att *utöver* olycksfall skall all annan skadlig inverkan (i enlighet med det generella arbetsskadebegreppet) ersättas. Av detta kan vi utläsa att trots ansatsen, att samtliga skador som kan härledas till arbetet skall omfattas av arbetsskadeförsäkringen, är det likafullt arbetsolyckan som är utgångspunkten, till vilken andra skador sätts i relation till. Att man skiljer på begreppen blir tydligt även av citatet hämtat från utredningen. Här ser vi hur man diskuterar arbetsolyckorna för sig, och här endast kort konstaterar att dessa inte orsakat några problem i tillämpningen och att någon omprövning av detta begrepp därför inte anses nödvändig, och arbetssjukdomarna för sig. Vi ser också att det är i samband med arbetssjukdomarna som frågor om avgränsningar *”väcker störst intresse”*. I förarbetena diskuteras också för- och nackdelar med ett generellt arbetsskadebegrepp i förhållande till den tidigare tillämpningen av en förteckning av ersättningsberättigade arbetssjukdomar.¹⁰⁴

¹⁰¹ Prop 1975/76:197, s 52

¹⁰² SOU 1975:84, s 88

¹⁰³ SOU 1975:84, s 89 ff

¹⁰⁴ Prop 1992/93:30, s 18

Förarbetena inför lagändringen 1993

Syftet med lagändringen 1993 var att hitta olika alternativ för att åstadkomma en tydligare avgränsning mellan arbetsrelaterade och icke-arbetsrelaterade skador.¹⁰⁵ Bakgrunden var den kraftiga ökningen av antalet godkända arbetsskador under slutet av 1980-talet.

I SOU 1992:39, den huvudutredning som föregick lagändringen 1993, sägs inledningsvis *”När det gäller arbetsskador i form av olycksfall i arbete och färdolycksfall föranleder den nuvarande lagstiftningen inte några särskilda problem. Begreppen definieras visserligen inte i lagen men genom rättstillämpningen har begreppen klargjorts och fått stadga. Det finns för närvarande inte skäl att föreslå någon ändring beträffande dessa slag av arbetsskador.”*¹⁰⁶

I prop 1992/93:30 uttalar även Departementschefen att: *”Jag delar utredningens bedömning att den nuvarande lagstiftningen inte utgör något problem i avgränsningshänseende i fråga om olycksfall i arbetet eller färdolycksfall.”*¹⁰⁷ Istället är utredningens arbete inriktat på definitionen och avgränsningarna av arbetssjukdomarna. Man säger att: *”Utredningen har inriktat sitt arbete vad gäller avgränsningen mellan arbetsrelaterade och icke arbetsrelaterade skador på sådana skador som framkallats av annan skadlig inverkan i arbetet (arbetssjukdomar).”*¹⁰⁸

Utredningen konstaterade att de nuvarande reglerna, i vilka det inte ställdes högre krav på skadlig inverkan än att inverkan skall vara sannolikt skadlig, har medfört en stor skillnad mellan den försäkringsmässiga och den medicinsktvetenskapliga skadlighetsbedömningen. I propositionen sägs att *”Dessa skillnader har föranlett kritik av försäkringens tillämpning, bl.a. mot att besluten alltför ofta grundats på ett osäkert vetenskapligt underlag.”* Med anledning av detta säger departementschefen att: *”En skärpning av kravet på skadlighet skulle enligt min mening åstadkomma bättre förutsättningar att försäkringsmässigt särskilja de skador som har sin grund i arbetet. Jag föreslår därför, i likhet med utredningen, att kravet på skadlighet höjs från sannolikhet till hög grad av sannolikhet.”*¹⁰⁹

Av citaten ovan framgår att det i dessa förarbeten, liksom i de tidigare, åter görs en isärhållning av arbetsolycka och arbetssjukdom. Skillnaden markeras genom att det först förs en kort och separat diskussion om arbetsolycksbegreppet där man liksom tidigare

¹⁰⁵ SOU 1992:39, *Begreppet arbetsskada*, s 13

¹⁰⁶ SOU 1992:39, s 85

¹⁰⁷ Prop 1992/93: 30, s 17

¹⁰⁸ Prop 1992/93:30, s 17

¹⁰⁹ Prop 1992/93:30, s 19 f

konstaterar att detta begrepp inte föranleder några gränsdragningsproblem. Av detta kan vi utläsa att själva utgångspunkten är, att samtidigt som tillämpningen av arbetsolycksbegreppet står sig, kräver *de andra* arbetsskadorna, sjukdomarna, en nödvändig omprövning. Fokus är på *de andra* arbetsskadorna, det vill säga arbetssjukdomarna, vars avgränsning är själva föremålet för hela utredningen. Även denna gång diskuteras det generella arbetsskadebegreppet, som man anser skall vara gällande även i framtiden.¹¹⁰ Det som framförallt diskuteras i propositionen och utredningen är dock ett eventuellt införande av högre krav på visad skadlighet och högre ställda krav vid sambandsbedömningen. Detta resulterade även i nya och strängare bevisregler.¹¹¹

Både i förarbetena inför lagens införande 1976 och lagändringen 1993 ser vi således en isärhållning av arbetsolycksbegreppet och arbetssjukdomsbegreppet. Skillnaden ligger i förhållningssättet till arbetssjukdomarna. Medan man i prop 1975/76:197 förespråkar det generella arbetsskadebegreppet och inte ser något problem med att överlämna dess närmare innebörd till praxis framställs arbetssjukdomarna som klart mer problematiska i de förarbeten som föregick 1993 års lagstiftning. Detta beror med stor sannolikhet på den utveckling som skedde under 1980-talet med en kraftig ökning av antalet arbetssjukdomar. I slutet på 1970-talet var arbetssjukdomarna avsevärt färre, och framförallt var de färre i förhållande till arbetsolyckorna (som vi ovan sett var arbetsolyckorna i klar majoritet). Även om det är avgränsningen av arbetssjukdomarna som ”väckte störst intresse” tycks de ändå ses som tämligen sekundära och perifera i förhållande till arbetsolyckorna.

Som vi sett ovan, i avsnittet som handlade om bevisregler, så höjdes kritiska röster om att praxis blivit påverkad av nya, och i vissa delar, omdiskuterade, vetenskapliga rön på det medicinska området. Man anförde därför krav på nya och strängare bevisregler. Samtidigt konstaterade man att en bidragande orsak till ökningen av antalet arbetssjukdomar sannolikt var att fler kvinnor, som i högre grad drabbas av arbetssjukdom, sökte sig ut i arbetslivet under denna period. Detta innebär att den kraftiga ökningen av antalet beviljade arbetsskador under 1980-talet således skulle kunna vara en ”naturlig följd” av att antalet kvinnor i arbetslivet ökat, och inte nödvändigtvis att det blivit ”för lätt” att erhålla livränta. En diskussion om detta förs dock inte i utredningen.

¹¹⁰ Prop 1992/93:30, s 18

¹¹¹ SOU 1992:39 s 86 f och 95 ff, Prop 1992/93, s 18 ff

Förarbetena inför lagändringen 2002

Bakgrunden till lagändringen 2002 var den markanta minskningen av antalet anmälningar om arbetsskada. Ett tidigare underskott i försäkringen hade bytts mot ett kraftigt överskott. I SOU 1998:37 sägs inledningsvis att: ”Syftet med denna utredning är att analysera de senaste årens förändringar i arbetsskadeförsäkringen i syfte att se över frågan om försäkringen ger en tillfredsställande trygghet för den som drabbas av arbetsskada.”¹¹² Utredningen kommer fram till att arbetsskadeförsäkringen *inte* längre kan anses ge en tillfredsställande trygghet för den arbetsskadade och föreslår ett antal åtgärder för att öka tryggheten.¹¹³

I prop 2001/02:81 säger man att: ”Under senare tid har det i olika sammanhang riktats kritik mot arbetsskadeförsäkringen. Därvid har anförts bl.a. att bevisreglerna i LAF medför att det ställs för hårda krav för att en sjukdom skall godkännas som arbetsskada. Vidare har det gjorts gällande att det är svårare för kvinnor än för män att få sina sjukdomar godkända som arbetsskada.”¹¹⁴ Man konstaterar också att 1993 års bevisregler medfört att antalet godkända arbetsskador har minskat i väsentligt större utsträckning än vad man utgick från vid införandet av dessa.¹¹⁵

I både utredningen och i propositionen diskuteras endast arbetsskador som uppstått på grund av annan skadlig inverkan, det vill säga arbetssjukdomar. Arbetsolyckorna nämns överhuvudtaget inte i dessa förarbeten i samband med att man redogör för arbetsskadebegreppet. Även här ser vi en isärhållning, dock i detta fall genom en frånvaro av arbetsolycksbegreppet som trots att även dessa berörs av lagändringen inte nämns en enda gång (vad jag kunnat se är enda gången där man uttryckligen använder sig av begreppet ”olycka” när man i utredningen diskuterar skada som framkallats genom smitta. Man konstaterar här att: ”Om skadan har berott på olycksfall är den däremot alltid att anse som arbetsskada även om den framkallats av smitta.”¹¹⁶). Utredningens totala fokus är på arbetssjukdomarna och huruvida 1993 års bevisregler inneburit att det ställts alltför hårda krav för att dessa skall godkännas som arbetsskada. I propositionen kommer man även fram till att uppdelningen av arbetsskadeprövningen i två led i form av en skadlighetsbedömning och en sambandsbedömning skall ersättas med en helhetsbedömning.¹¹⁷

¹¹² SOU 1998:37, *Den framtida arbetsskadeförsäkringen*, s 17

¹¹³ SOU 1998:37, s 125

¹¹⁴ Prop 2001/02:81, s 31

¹¹⁵ Prop 2001/02:81, s 33

¹¹⁶ SOU 1998:37, s 134

¹¹⁷ Prop 2001/02:81, s 40

Samtidigt ser vi att man både i propositionen och i utredningen uppmärksammar problematiken kring kön och ersättning för arbetsskada. I prop 2001/02:81 säger man till exempel att: *”Generellt anmäler män fler arbetsskador än kvinnor. Emellertid anmäler männen fler olycksfall, medan kvinnor är överrepresenterade såvitt gäller anmälda arbetssjukdomar.”* Man säger vidare att: *”Detta förhållande förklaras vanligen med att män i större utsträckning arbetar i yrken med hög olycksfallsrisk, medan kvinnor har arbeten som kan medföra sjukdomstillstånd på längre sikt.”*

Även utredningen uppmärksammar detta problem. Man slår i denna fast att: *”Kvinnors och mäns arbetsskademönster skiljer sig åt, eftersom männen i större utsträckning råkar ut för olycksfall i arbetet medan kvinnorna i större utsträckning drabbas av arbetssjukdomar av främst belastningstyp.”* Man säger också att det är viktigt att försäkringen upplevs som rättvis och könsneutral. Man menar att därför att: *”Det är viktigt att tillämparna är får klart för sig att varje fall är unikt och förtjänar en sakkunnig och noggrann bedömning.”* Och: *”Om den enskilde upplever känner att hans fall blivit grundligt utrett och analyserat seriöst, borde även ett avslag kunna accepteras lättare.”* I utredningen poängterar man därför vikten av en grundlig utredning och vikten av hänsynstagande till principen om befintligt skick.¹¹⁸

Sammanfattning

Genom att studera förarbetena inför lagens tillkomst 1976, lagändringarna 1993 och lagändringarna 2002 framträder ett mönster där vi ser hur arbetsolyckorna och arbetssjukdomarna separeras och distanseras. Det sker med andra ord en *isärhållning* av begreppen. Genom de uttryck som används i språket markeras arbetsolyckornas och arbetssjukdomarnas särart. Denna isärhållning är genomgående i såväl propositionerna som i förarbetena. Samtidigt ser vi en utveckling där allt mer fokus hamnar på arbetssjukdomarna. Detta blir särskilt tydligt i propositionen och utredningen inför lagändringen 2002 där arbetsolyckorna inte kommenteras överhuvudtaget när man diskuterar arbetsskadebegreppet.

6.4.2 I Praxis

Som tidigare nämnts tillämpas ett generellt skadebegrepp i arbetsskadeförsäkringen vilket innebär att i princip alla skador kan komma omfattas av LAF. Anledningen till detta är att ett man ansåg att ett generellt skadebegrepp på ett bättre sätt kunde knyta an till den tekniska och medicinska utvecklingen. Man ansåg även att en generell regel var att föredra ur lagteknisk

¹¹⁸ SOU 1998:37,s 217 ff

synpunkt jämfört med en detaljerad uppräknning av en förteckning över ersättningsberättigade yrkessjukdomar. Farhågorna, att en allmän regel skulle innebära oklarheter om försäkringens räckvidd, borde enligt föredraganden inte överdrivas. En mängd typfall skulle snart uppkomma i praxis och ge stadga åt tolkningen.¹¹⁹ Hur arbetsskadebegreppet definieras i praxis blir därmed av stor vikt vid tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen. Jag skall nu se hur arbetsolyckor och arbetssjukdomar definieras och preciseras i praxis.

Arbetsolyckor

Vad avser arbetsolycksfallen finns ett flertal rättsfall från FÖD som anses ha giltighet. I dessa rättsfall preciseras och görs en närmare definiering om vad som skall utgöra olycksfall i arbetet. Genom att studera Försäkringskassans Vägledning ser vi också att man refererar till ett flertal rättsfall som kan vara till hjälp vid bedömningen.

Exempelvis anges flera vägledande exempel på vad som skall ses som olycksfall *i arbetet*. Ett rättsfall som refereras är FÖD-dom 1568-1985 (refererad FÖD 1987:28). I detta fall hade en lärare i samband med en idrottsdag spelat brännboll och ådragit sig en hälseneruptur. Något olycksfallsmoment hade inte uppgetts. Händelsen betraktades som plötslig, ovanlig och oförutsedd och godtogs som olycksfall i arbetet. Ett annat rättsfall som refereras till är FÖD-dom 1398-1982. I detta fall hade en sykokonsulent var på väg in i en skolsal. När hon skulle kliva över en ca 40 cm hög snövall fick hon en muskelbristning i vänstra vaden. Hon hade känt en kraftig smärta och fallit omkull. Hon kunde inte erinra sig att hon klivit snett eller halkat. Skadan ansågs ha orsakats till följd av olycksfall i arbetet.¹²⁰

Även i bedömningen av olycksfallets *samband med arbetet* finns hänvisning till vägledande praxis i Vägledningen. Bland annat refereras till RegR-dom 3633-2005. I detta fall blev en försäljare av kakelugnar under ett besök bjuden på kaffe och kaka hemma hos en kund i dennes bostad. Enligt försäljaren ingick det i hans arbete att besöka kunder i deras hem. När han åt kakan skadade han en tand på en körsbärskärna i kakan. RegR konstaterade i domen att besök hos kunder i deras hem ingick i den skadedrabbades arbete som försäljare. RegR ansåg vidare att kaffedrickandet tillsammans med kunden knappast kunde betraktas som en från försäljarens egentliga arbete skild syssla och fick i vart fall anses ha ett klart samband med hans arbete som försäljare. Den tandskada som försäljaren fick när han bet i

¹¹⁹ Prop 1975/76:197, s 70

¹²⁰ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 41

kakan fick därför anses ha uppstått till följd av olycksfall i arbetet och utgjorde därmed en arbetsskada.¹²¹

Arbetsjukdomar

För arbetsjukdomsfallens del har betydelsen av tolkningen i praxis inneburit en särskild problematik eftersom det efter lagändringen 1993 inte skett någon närmare precisering av begreppet i form av vägledande avgöranden från högsta instans. Vad avser tillämpningen av äldre bevisregler finns det dock rättsfall från FÖD.¹²² Ett exempel är FÖD 1985:28 där långvarigt bilkörande (6000 mil per år under 15 år) klassades som ensidiga arbetsställningar i form av skadlig inverkan. I FÖD 1988:26 hade en styckmästare under ett 30-tal år varit utsatt för arbetsstress och sedermera drabbats av magbesvär. Arbetet innefattade även tungt ackordsarbete i förening med skärskaderisk, kyla, buller, väta och halkrisk, besvären bedömdes som arbetsskada. I FÖD 1987:10 ansågs helkroppsvibrationer utgöra skadlig inverkan för en chaufför med 25 år i yrket, varav de sista två som dumperförare. I FÖD 1987:14 hade en tegelbruksarbetare under ett antal år varit utsatt för mangandioxid. En efter ytterligare ett par år uppkommen neurologisk sjukdom ansågs orsakad av exponeringen. I FÖD 1991:1 II ansågs en bensinstationsföreståndare ha varit utsatt för skadlig inverkan i form av bensen.

I propositionen inför 2002 års lagändring uppmärksammades bristen på vägledande praxis från 1993 och framåt där man konstaterar att en bidragande orsak till osäkerheten i tillämpningen var att det ännu efter de åtta år som bevisreglerna varit i kraft inte hade givits någon stadga åt praxis genom avgöranden från högsta instans. Upprättande av en kunskapsbank har föreslagits vilket, enligt Carlsson, synes vara motiverat. Det som saknas är en gedigen rättsfallssamling över mer principiella avgöranden och hon menar att: ”*Bristen (på vägledande avgöranden från högsta instans, min anmärkning) visar på betydelsen av prejudicerande rättsutlåtanden som en del av utvecklingen av ett normsystem*”.¹²³

Att det saknas praxis för tillämpningen av arbetsjukdomsbegreppet blir tydlig i Försäkringskassans Vägledning. I arbetsjukdomsfallen saknas i princip hänvisning till praxis. Avseende kravet på skadlig inverkan, de kvantitativa kraven och vad som skall bedömas som konkurrerande skadorsaker hänvisas enbart till lagens förarbeten. De få rättsfall som finns rör avgränsningen mot undantagen i 2 kap 1 § LAF, det vill säga *skador av psykisk eller*

¹²¹ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 41

¹²² Enligt Carlsson kan tillämpningen av äldre bevisregler *i viss mån* ha fortsatt giltighet avseende principdiskussionen. Se Carlsson, s 219

¹²³ Carlsson, s 244

psykosomatisk natur som har uppkommit till följd av en företagsnedläggelse, bristande uppskattning av den försäkrades arbetsinsatser, vantrivsel med arbetsuppgifter eller arbetskamrater eller därmed jämförliga förhållanden.¹²⁴ Här anges till exempel RegR-dom 1248-1996, där en arbetsskada ansetts föreligga när en facklig förtroendeman och byggnadssnickare begått självmord efter att ha deltagit i en längre tids ansträngande förhandlingar om arbetsvillkoren på sin arbetsplats. Regeringsrätten ansåg att den medicinska utredningen med hög grad av sannolikhet talade för att den press som uppenbarligen förekommit i arbetet – särskilt med hänsyn till den försäkrades personliga läggning – kunde ge psykiska besvär. Eftersom det inte hade framkommit några omständigheter som talade för en annan förklaring än de som var hänförliga till förhållandena i arbetet förelåg det övervägande skäl för orsakssamband.¹²⁵

Sammanfattning

Avsaknaden av praxis innebär olika förutsättningar att lösa de juridiska tolkningsproblem som uppstår vid tillämpningen av arbetsskadebegreppet avseende arbetsolycka och arbetssjukdom. I arbetsolycksfallen är sakomständigheterna ofta är klarlagda, och för de tveksamheter som kan uppstå, till exempel om skadan uppstått i eller utom arbetet, finns som vi sett ovan en gedigen vägledning i praxis. För arbetssjukdomsfallen, där tveksamheten ofta gäller om en skada orsakats av den ena eller andra orsaken (exempelvis om skadan är en följd av felaktig arbetsställning eller en ohälsosam livsföring i kombination med stigande ålder?). Innebörden av avsaknaden av praxis avseende arbetssjukdomarna kommer att utvecklas i nästa del. I denna del har jag endast för avsikt att visa på skillnaden mellan begreppen, där vi återigen ser en *isärhållning*. Å ena sidan har vi arbetsolycksbegreppet, väl avgränsat genom vägledande avgöranden i högsta instans vilket inte minst tydliggörs i Försäkringskassans Vägledning, och å andra sidan arbetssjukdomsbegreppet som saknar en närmare precisering i praxis. Denna faktiska skillnad förstärker även *upplevelsen* av skillnaden mellan begreppen då man även i förarbetena markerar begreppens särart genom att just hänvisa till preciseringen i praxis i det ena fallet.

6.4.3 Isärhållning och hierarki

Som vi sett är det betydligt fler män än kvinnor som ansöker om ersättning för en arbetsolycka samtidigt som arbetssjukdomar är vanligast bland kvinnor. Det är även större

¹²⁴ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 55

¹²⁵ Försäkringskassans Vägledning 2003:4, s 56

sannolikhet att få ersättning för en arbetsolycka än för en arbetssjukdom, trots att det är arbetssjukdomarna som idag dominerar antalet anmälda arbetsskador till Försäkringskassan. När Försäkringskassan fattar beslut i arbetsskadeärenden är det praxis och förarbeten som ligger till grund för besluten, vilket framgår i Försäkringskassans Vägledning.

Ett genomgående mönster i förarbetena inför lagens införande 1976, lagändringen 1993 och lagändringen 2002 är att det sker en *isärhållning*. Som läsare blir man stundom förvillad av avståndet och distinktionen mellan arbetsolyckan och arbetssjukdomar. Rör det sig om *arbetsskador* å ena sidan och *arbetssjukdomar* å andra sidan eller rör det sig om arbetsskador, som kan *ytra sig i form av en arbetsolycka eller en arbetssjukdom?* Isärhållningen i förarbetena gör att det är svårt att uppfatta att både olyckorna och sjukdomarna är en del i ett och samma begrepp, nämligen arbetsskadebegreppet. Enligt min mening blir diskussionen om ”arbetsskadan” underordnad diskussionen om arbetssjukdomarna, och då framförallt i förarbetena inför 1993 och 2002 års utredning.

Isärhållningen av arbetsolyckan och arbetssjukdomen som förmedlas i förarbetena ser vi också i praxis. Här ser vi att samtidigt som arbetsolyckorna är väl avgränsade och preciserade genom vägledning från högsta instans råder det stor brist på praxis som kan vara till hjälp när det skall avgöras om en sjukdom orsakat en arbetsskada. Genom begreppens helt olika förutsättningar i detta fall förstärks upplevelsen av arbetsolyckans och arbetssjukdomens särart.

Men samtidigt som vi ser en rent konkret och faktiskt isärhållning av arbetsolyckan och arbetssjukdomen ser vi även en *hierarki* mellan dem. Denna hierarki kommer till uttryck på flera sätt. För det första ser vi den genom att det rent faktiskt är lättare att få ersättning för en skada som uppstått genom en arbetsolycka än vad det är att få ersättning för en skada som uppstått genom en arbetssjukdom. Genom statistiken och siffrorna förmedlas en bild av att arbetsolyckorna oftare sammanfaller med de krav som ställs på en arbetsskada. Hierarkin tar sig även i uttryck genom *hur* man diskuterar arbetsskadebegreppet och arbetsolyckorna och arbetssjukdomarna i förarbetena. I både förarbetena inför lagens införande 1976 och lagändringen 1993 använder man till exempel begreppet ”*oproblematisk*” när man talar om arbetsolyckorna. Det som framgår av denna formulering, och genom själva isärhållningen av olyckorna och sjukdomarna, är att arbetssjukdomarna i relation till olyckorna därmed måste vara just motsatsen, det vill säga *problematiska*. Ett annat exempel är när man i utredningen 1992 i samband med definitionen av begreppet säger att arbetsolycksbegreppet ”*klargjorts och fått stadga*”. Vad vi utläser av detta är rimligen att arbetssjukdomsbegreppet däremot, är ”*vagt och otydligt*”. Arbetssjukdomarna upplevs i detta

motsatsförhållande som oprecisa, diffusa och svåra att avgränsa. I 1992 års utredning sägs även att arbetssjukdomarna fått kritik för att ofta ha grundats på ”osäkert vetenskapligt underlag”. Man menar även att ”skillnaden mellan vad som försäkringsmässigt och medicinsktvetenskapligt skall anses som en arbetsskada har blivit alltför stor”. I min tolkning kan detta förstås som att arbetssjukdomar generellt sett inte uppfyller de krav, som olyckorna generellt uppfyller, för att klassificeras som en arbetsskada. Arbetssjukdomar som inte är några ”riktiga” arbetsskador har ”smugit sig in” i begreppet.

Upplevelsen av arbetsolyckan som något konkret och oproblematiskt förstärks i sin tur av att begreppet är avgränsat och preciserat i praxis. På samma sätt innebär avsaknaden av praxis att arbetssjukdomsbegreppet upplevs som än mer diffust, både faktiskt men även genom att detta faktum markeras och påtalas i texten. Vad vi ser i denna analys av förhållandet mellan arbetsolyckor och arbetssjukdomar är således en isärhållning, som visar sig både i hur man förhåller sig till begreppen i förarbetena och hur begreppen definieras, eller inte definieras, i praxis men även en inbördes hierarki mellan begreppen. I denna isärhållning och hierarki får kön betydelse då vi vet att arbetsolyckorna främst drabbar män och arbetssjukdomar främst drabbar kvinnor. I förhållandet mellan arbetsolyckan och arbetssjukdomarna framträder därmed tydligt genussystemets två logiker, *isärhållning* och *hierarki*, där manliga och kvinnliga skador hålls isär och där de manliga skadorna utgör norm. Relationen mellan begreppen kan därmed ses som ett uttryck för det genussystem som präglar samhället i stort. I detta genussystem upprätthålls och reproduceras en könsmaktsordning där kvinnor och män återfinns inom skilda områden och där kvinnan är underordnad mannen. På samma sätt som denna ordning framträder på arbetsmarknaden generellt, män och kvinnor arbetar inom olika sfärer och det manliga arbetet utgör norm för vad som skall ses som ”riktigt” arbete, ser vi denna ordning i tillämpningen av arbetsskadebegreppet i relationen mellan arbetsolycka och arbetssjukdom. Manliga och kvinnliga skador hålls isär och den manliga skadan (olycksfallet) utgör norm för vad som är en ”riktig” skada.

Ur ett sådant perspektiv blir det givetvis problematiskt att diskutera arbetsskadebegreppet på det sätt som görs i utredningen och propositionen inför lagändringen 2002. I både utredningen och i propositionen uppmärksammar man att kvinnor i första hand drabbas av arbetssjukdomar och att män drabbas av arbetsolyckor. Att kvinnor i första hand drabbas av arbetssjukdomar ses också som en möjlig förklaring till varför kvinnor i lägre grad beviljas ersättning ur arbetsskadeförsäkringen. Man poängterar därför exempelvis vikten av att det sker en grundlig utredning. I detta resonemang gör man två ställningstaganden, vilka enligt min mening gör resonemanget problematiskt. Det ena är att man bekräftar

isärhållningen av, och skillnaden mellan, kvinnors och mäns arbetsskador. Det andra är att man bekräftar hierarkin dem emellan, då man utgår från att kvinnors arbetsskador är svårare att fastställa. Detta blir ungefär som att säga att: ”Kvinnor tjänar mindre än män, detta beror på att kvinnor arbetar inom vård och omsorg, ett yrke som i allmänhet är dåligt betalt”. Men det intressanta är ju inte att kvinnor inom vård och omsorg har en låg inkomst, det vet vi ju redan. Det intressanta är ju varför. I förklaringen ”Kvinnor blir beviljade ersättning ur arbetsskadeförsäkringen i lägre grad än män, detta beror på att kvinnor drabbas av arbetsskada”, visas den reproducerande kraften, *det är som det är för att det var som det var*. Det som med nödvändighet måste föras är en diskussion om är vår föreställning om vad som faktiskt är en arbetsskada. Och detta är ju som vi sett ingalunda något statistiskt begrepp. Till exempel var det först under slutet på 1980-talet som arbetssjukdomarna på allvar blev ifrågasatta. Som vi sett kunde denna ökning med stor sannolikhet förklaras med att antalet kvinnor ökade på arbetsmarknaden under denna tid. Men istället för att se detta som en ”naturlig följd” av detta blir arbetssjukdomarna ifrågasatta och misstänkliggjorda. Genom att laborera med begreppet lyckas man sedan minska antalet arbetssjukdomar. Enligt min mening visar lagändringen både på uppfattningen att arbetssjukdomarna är underordnade arbetsolyckorna men också att vår uppfattning om vad som är en arbetsskada är föränderligt och att arbetsskadebegreppet omöjligen kan ses som ett objektiva begrepp.

6.5 Kön och arbetssjukdom

Vi har nu sett hur att kvinnor och män drabbas av olika skador. Kvinnor drabbas främst av arbetssjukdomar samtidigt som betydligt fler män drabbas av arbetsolyckor. Vi har också sett att det finns en *isärhållning* och en *hierarki* mellan begreppen. Försäkringskassans rapport visar dock att det även i bedömningen av arbetssjukdomar finns stora skillnader i beviljandefrekvens avseende vilken typ av yrkeskategori den skadade arbetar inom men även vilken typ av skada den som ansöker om ersättning har. Det är med andra ord en stor skillnad på arbetssjukdom och arbetsolycka.

I Försäkringskassans rapport framgår att det för arbetssjukdomar som uppstår inom yrkeskategorin Gruv och Bygg är lättast att erhålla ersättning för. Inom denna yrkeskategori erhöll 44,9% av männen ersättning och 23,7% av kvinnorna ersättning för sina arbetssjukdomar. En annan yrkeskategori där det är relativt lätt att erhålla ersättning för sin arbetssjukdom är inom Metall, reparatör, där erhöll 40,5% av männen ersättning och 27,0% av kvinnorna. Även inom Process, maskinoperatör är det vanligt att ansökningar beviljas då 31,2% av männen erhöll ersättning och 29,9% av kvinnorna. Svårast är det att få ersättning

för sin arbetssjukdom inom yrkeskategorin Vård, omsorg. Där erhöll 13,7% av männen och 8,5% av kvinnorna ersättning. Även inom Kontor, kund är chanserna relativt små att bli beviljad ersättning, då 17,8% av männen och 12,8% av kvinnorna erhöll ersättning inom denna yrkeskategori.

Som vi sett ovan har vi en segregerad arbetsmarknad där kvinnor och män arbetar inom olika yrkeskategorier och sfärer. Olika yrken ger upphov till olika skador. Förutom att kvinnor generellt drabbas av arbetssjukdomar i högre grad än män och att det är betydligt vanligare för män att drabbas av en arbetsolycka, är även de arbetssjukdomar som uppkommer i yrken som domineras av män de arbetssjukdomar som det är lättast att erhålla ersättning för. Till exempel utgörs yrkeskategorin Byggnads- och anläggningsarbetare till 99% av män. Även yrkeskategorin Maskin- och motorreparatör utgörs i princip helt av män då dessa uppgår till 97%. Yrkeskategorin Vård och omsorg, som det enligt Försäkringskassans rapport är allra svårast att erhålla ersättning inom, utgörs dock till 87% av kvinnor.

Sammanfattningsvis ser vi att kvinnor och män inte bara arbetar inom olika yrkesområden på arbetsmarknaden, de drabbas även av olika, till arbetet knutna, typer av arbetssjukdomar. Det är också lättare att få ersättning för de arbetssjukdomar som uppstår i yrken som domineras av män och betydligt svårare att få ersättning för de arbetssjukdomar som uppstår i yrken som domineras av kvinnor. Jag skall nu jämföra dessa arbetssjukdomar och se hur de förhåller sig till varandra.

6.5.1 Arbetssjukdomar i förarbetena

Förarbetena inför lagens införande 1976

Som vi sett ovan var det generella arbetsskadebegreppet en viktig fråga inför införandet av arbetsskadeförsäkringen 1975. Man kom här fram till att ett generellt arbetsskadebegrepp var att föredra av flera orsaker. De viktigaste skälen var att man ville ha en försäkring som omfattade alla skador som kunde uppkomma i arbetet och att ett generellt begrepp på bästa sätt kunde följa med den medicinska och tekniska utvecklingen.

I prop 1975/76:197 säger man att: *”Med skadlig inverkan i arbetet avser kommittén utöver olycksfall i princip inverkan av varje i arbetsmiljön förekommande faktor som kan påverka den fysiska eller psykiska hälsan ogynnsamt.”* I nästa mening sägs även att: *”Sådana faktorer är i första hand de sjukdomsorsaker som anges i 6 § första stycket b) och c) YFL, dvs. ämne, energistrålning, ensidiga, ovanliga eller ovanligt ansträngande rörelser,*

*fortgående, upprepat eller ovanligt tryck, skakningar eller vibrationer från maskiner eller verktyg, buller och smitta.”*¹²⁶

Det exemplet ovan visar är att trots att man förordar ett generellt arbetsskadebegrepp, det vill säga alla potentiella arbetssjukdomar, klargör man ändå att det *i första hand* rör sig om ett visst antal uppräknade sjukdomar, vilka är de som tidigare funnits uppräknade i föregångaren YFL. Genom att räkna upp vilka sjukdomar som skall omfattas av begreppet innebär detta underförstått att de övriga sjukdomarna *inte*, eller i vissa fall, *endast kanske*, omfattas av arbetssjukdomsbegreppet. Det sker med andra ord en isärhållning mellan å ena sidan de uppräknade sjukdomarna, där utgångspunkten är att dessa faller in under definitionen, och å andra sidan *de andra* sjukdomarna där bedömningen uppenbarligen kan bli en annan.

Denna isärhållning visar sig även i utredningen när man diskuterar beviskravet på sambandsbedömningen. Här förordas att den dåvarande, och generösa, bevisregeln förs över oförändrad, och skall som huvudregel gälla även i den nya lagen. Samtidigt säger man: ”Att låta nuvarande bevisregel få giltighet för hela fältet av de sjukdomar som enligt kommitténs förslag kommer att föras in under lagen finner kommittén däremot icke möjligt.” Man säger vidare att: ”För vissa sjukdomar är svårigheten att fastställa orsaken särskilt stora.” Utredningen förordade därför en strängare bevisregel för tre grupper av sjukdomar: reumatologisk sjukdom, annan sjukdom i ryggrad och leder samt psykisk och psykosomatisk sjukdom.¹²⁷ Detta förslag förkastas dock i propositionen, även om man påpekar att kraven på en noggrann utredning måste anses särskilt stora när det gäller prövningen av de sjukdomar som kommittén har velat undanta från den generösare bevisregeln.¹²⁸

Här ser vi åter en isärhållning. Dock sker denna isärhållning i detta fall genom att man räknar upp ett antal skador som *inte* kan omfattas av den generösa bevisregeln på grund av att det för dessa sjukdomar är särskilt svårt att fastställa orsaken. Även om man i propositionen valde att inte genomföra denna differentierade bevisregel visar resonemanget ändå tydligt på att det finns en vedertagen uppfattning om att man måste hålla isär, göra skillnad på olika arbetssjukdomar, och att bedömningen kan bli olika beroende på vilken arbetssjukdom det rör sig om.

¹²⁶ Prop 1975/76:197, s 52

¹²⁷ SOU 1975:84, s 97 f

¹²⁸ Prop 1975/76:197, s 72

Förarbetena inför lagändringen 1993

Som vi sett ovan var bakgrunden till lagändringen 1993 den kraftiga ökningen av godkända arbetsskador i slutet av 1980- talet. Syftet med utredningen inför lagändringen 1993 att undersöka om skillnaden mellan vad som försäkringsmässigt och medicinsktvetenskapligt bedömdes utgöra en arbetsskada blivit alltför stor. Man ansåg att det generella arbetsskadebegreppet i kombination med en enhetlig och mycket generös bevisregel ansågs lett till en svårighet att upprätthålla en klar avgränsning mellan arbetsrelaterade och icke-arbetsrelaterade sjukdomar. Det hade även blivit problematiskt att rätt värdera omständigheter som utanför förvärvsarbetet hade kunnat bidra till sjukdomens eller försämringens uppkomst och utveckling.

I SOU 1992:32 sägs att för att åstadkomma en tydligare gränsdragning, är det *”ofråkomligt att även ompröva också den nuvarande bevisregeln”*. I utredningen föreslogs en differentierad bevisregel, där den dåvarande generösa bevisregeln *”behålls för de oproblematiske arbetsjukdomarna, de som ibland kallas för klassiska arbetsjukdomar – t. ex. sjukdomar framkallade av ämnen eller smitta, epikondylit, sjukdom i slemsäck, hörselskada, m.m. – och en strängare bevisregel införs för övriga sjukdomar.”* Dessa senare sjukdomar återfinns framförallt där *”uppkomsten kan ha en mångfacetterad bakgrund och där förklaringen ofta är att finna i andra förhållanden åtminstone delvis än i arbetsmiljön.”*¹²⁹

I 1993 års förarbeten ser vi att man åter gör en tydlig markering att det är skillnad på arbetsjukdom och arbetssjukdom. Arbetsjukdomarna delas upp i två kategorier, de som benämns som *”oproblematiske”* och *”de övriga”*. Det sker således åter en isärhållning mellan olika typer av arbetsjukdomar för vilka bedömningen i arbetsskadeärendet bör ske på olika sätt. Rent konkret sker isärhållningen genom att det görs en uppräknings av ett antal sjukdomar som man menar fortfarande skall omfattas av en generös bevisregel samtidigt som *”de övriga”* sjukdomarna bör bli föremål för en strängare bedömning.

I utredningen menade man att de klassiska arbetsjukdomarna skulle kunna särskiljas antingen genom sin diagnos eller genom den typ av skadlig inverkan den skadade varit utsatt för. Kännetecknande för dessa sjukdomar var att det sällan aktualiseras några konkurrerande orsaksförklaringar utanför påfrestningarna i arbetet. Man säger även att *”det finns dessutom, ofta sedan lång tid tillbaka, en omfattande medicinsk kunskap om dessa sjukdomar och deras uppkomst och utveckling.”* Dessutom är rättstillämpningen *”stabil och*

¹²⁹ SOU 1992:39, s 92

tydlig”.¹³⁰ De skador som enligt utredningen borde inrymmas under den strängare bevisregeln var framförallt de sjukdomar där den medicinska kunskapen är ofullständig och läkares uppfattning ofta går isär. Som exempel angav man sjukdomar i ryggrad, leder och muskler samt psykiska och psykosomatiska sjukdomar. Man säger här att ”gemensamt för dessa är att orsaken till uppkomsten av besvär i ett enskilt fall ofta är oklar” och ”granskar man de bakomliggande faktorerna finner man ofta en riklig flora av mer eller mindre bidragande orsaker.”¹³¹ I propositionen valde man dock bort utredningens förslag om en differentierad bevisregel för olika skador på grund av att en sådan skulle bli tekniskt svår att använda vid tillämpningen. Departementschefen säger här att: ”Jag är medveten om att tillämpningen av en skärpt bevisregel för de ”klassiska” arbetssjukdomarna i undantagsfall kan komma att medföra att förekomst av konkurrerande skadeorsaker kan leda till att skadan inte godkänns som arbetsskada.” Vidare sägs att: ”Jag ser dock inte detta som något avgörande hinder. Om landvinningar inom den medicinska forskningen medför att en viss sjukdom inte längre anses vara entydigt arbetsrelaterad och det i det enskilda fallet framkommer andra orsaker till sjukdomens uppkomst bör skadan inte godkännas som arbetsskada.”¹³²

Vad vi ser i detta resonemang är åter en explicit isärhållning där man räknar upp, och exemplifierar, vilka sjukdomar som skall tillhöra vilken kategori av de ”oproblematiske” och ”de övriga”. Åter ser vi hur man i diskussionen tydligt markerar att det är stor skillnad på arbetssjukdom och arbetssjukdom. Även om man i propositionen inte valde utredningens förslag ser vi även i departementschefens resonemang exempel på hur det görs en skillnad mellan arbetssjukdom och arbetssjukdom. Här resonerar man om en särskild grupp, en viss kategori arbetssjukdomar som riskerar att inte bli godkända som en arbetsskada, trots att de *skall* omfattas av begreppet. Också genom denna klassificering ser vi en isärhållning mellan en viss grupp arbetssjukdomar (de ”klassiska”) och *de andra* arbetssjukdomarna.

I detta sammanhang anger LO i sitt remissyttrande att de diagnoser som kommer att få stryka hårdast på foten av de hårdare beviskraven är belastningsskador i muskler och skelett. Detta innebär att det i första hand är kvinnor som kommer att beröras då dessa ofta har monotona och ensidiga jobb. LO poängterar i detta sammanhang att 80% av kvinnors

¹³⁰ SOU 1992:39, s 102

¹³¹ SOU 1992:39, s 104

¹³² Prop 1992/93:30, s 24

arbetsjukdomar utgörs av belastningsskador medan motsvarande siffra för männen är 64%.¹³³ Som vi sett skulle även LO:s farhågor i detta sammanhang besannas.

Förarbetena inför lagändringen 2002

Som vi sett föranleddes 2002 års lagändring av den markanta minskningen av antalet godkända arbetsskador, en minskning som blev klart kraftigare än vad lagstiftaren avsett. Man hade även sett att de strängare bevisreglerna drabbat kvinnor hårdast.

I utredningen inför lagändringen 2002 slår man fast att *”en konsekvens av att sambandsregeln skärptes år 1993 är att många sjukdomar som tidigare godkändes som arbetsjukdomar nu ifrågasätts i tillämpningen”*. Man säger vidare att *”i våra direktiv har särskilt framhållits att det nya arbetsskadebegreppet inneburit att reglerna missgynnar kvinnorna eftersom arbetsutlösta besvär i t.ex. rörelse- och stödjeorganen i högre utsträckning drabbar kvinnor.”*¹³⁴ Man ansåg det även olyckligt om vissa sjukdomar som genom det generella arbetsskadebegreppet egentligen faller under lagen i praktiken särbehandlats i bevishänseende så att de som drabbas av vissa sjukdomar haft svårare än andra att styrka sin rätt till ersättning. Här sägs att: *”Kravet på en noggrann utredning måste dessutom anses särskilt stort när det gäller att pröva särskilt svårbedömda sjukdomar”*.¹³⁵ Man föreslår i detta sammanhang att det anordnas seminarium där bland annat Försäkringskassan, forskare, läkare och till exempel sjukgymnaster kan diskutera mer komplicerade medicinska och försäkringsjuridiska frågor.¹³⁶

I utredningen diskuteras även läkarens roll i processen. Här sägs till exempel att det mycket viktigt att ärenden skickas till en specialist när så krävs: *”I den mån det inte rör sig om ett enkelt och okomplicerat fall där det räcker med försäkringsläkarens bedömning bör man enligt vår uppfattning mer regelmässigt skicka ärenden...//...till granskning av specialist.”* Man säger vidare att: *”Exempel på sådana mer svårbedömda sjukdomar kan vara vissa arbetsutlösta sjukdomar i t.ex. rörelse- och stödjeorgan.”*¹³⁷

Även om syftet med förarbetena inför lagändringen 2002 är annorlunda än det i utredningen och propositionen inför 1993 års lagändring ser vi dock att det även i de förra görs en skillnad på arbetsjukdom och arbetssjukdom. Citaten ovan visar att det i resonemanget åter sker en isärhållning då man anger att de nya bevisreglerna slagit särskilt

¹³³ Prop 1992/93:30, s 22

¹³⁴ SOU 1998:37, s 156

¹³⁵ SOU 1998:37, s 156

¹³⁶ SOU 1998:37, s 157

¹³⁷ SOU 1998:37, s 154

hårt mot en *viss typ* av sjukdomar. I utredningen ser vi till exempel åter en uppdelning och kategorisering, i detta fall i en uppdelning i ”*svårbedömda*” arbetssjukdomar och andra ”*okomplicerade*” arbetssjukdomar (det vill säga den grupp arbetssjukdomar som endast kräver försäkringsläkarens uttalande). Även om de olika arbetssjukdomarna problematiseras på ett annat sätt och med en annan utgångspunkt i utredningen inför lagändringen 2002 sker det under samma premisser som i förarbetena inför 1993 års lagändring, det vill säga att arbetssjukdomarna skall hållas isär.

I både utredningen och i propositionen uppmärksammas att kvinnor drabbats särskilt hårt av de strängare beviskraven. I propositionen sägs till exempel att: ”*Arbetskadeförsäkringen bör vara utformad på ett sätt att inte kvinnor allmänt sett inte har sämre förutsättningar än män att få sjukdomsbesvär godkända som arbetsskador. Som framgår...//...har kvinnor fått sina anmälda skador godkända som arbetsskador i mindre omfattning än män. Delvis kan detta förklaras av att kvinnor i större utsträckning än män drabbas av svårbedömda sjukdomstillstånd (belastningsskador).*”

Sammanfattning

Genom att studera förarbetena inför lagens tillkomst 1976, lagändringen 1993 och lagändringen 2002 ser vi att det inte bara sker en isärhållning av arbetsolyckor och arbetssjukdomar, vi ser även hur det sker en uppdelning inom kategorin arbetssjukdomar. Genomgående i förarbetena är att man både explicit, till exempel genom uppräknade olika sjukdomskategorier och diagnoser som tillhör en viss grupp arbetssjukdomar, men även implicit markerar att det är skillnad på arbetssjukdom och arbetssjukdom.

6.5.2 Arbetssjukdomar i praxis

Som vi tidigare sett finns det mycket lite vägledande praxis att tillgå i arbetssjukdomsfallen. De som finns härrör sig till tiden före lagändringen 1993, och är i de flesta fall från FÖD.

Av de rättsfall som referats till tidigare finns framförallt praxis avseende de som i SOU kallas för ”*klassiska arbetssjukdomar*”, exempelvis FÖD 1991:1 II och FÖD 1987:14 (i båda fallen hade skadan orsakats av ”ämne”) och FÖD 1987:10 (där skadan orsakats av ”vibrationer”).

Vad avser *de andra* arbetssjukdomarna råder, som tidigare nämnts, en stor brist på vägledande avgöranden. Detta innebär att vi i viss mån även ser en isärhållning även i detta avseende. I den mån rättsfall från tiden innan lagändringen 1993 kan ha giltighet (vilket de dock förmodligen endast kan ha avseende principdiskussionen) är de arbetssjukdomsfall som

tagits upp i FÖD i första hand en viss sorts arbetssjukdomar. För *de andra* arbetssjukdomarna saknas, som vi tidigare sett, en närmare precisering i praxis.

Innebörden av avsaknaden av praxis

Vilken betydelse får då denna avsaknad av praxis? Som tidigare nämnts skapar detta naturligtvis problem i och med att man valt att tillämpa ett generellt skadebegrepp vars närmare precisering skall ges just genom praxis. Som tidigare också nämnts ansågs fördelen med ett generellt arbetsskadebegrepp vara att regelverket på ett mer flexibelt sätt skulle kunna följa den medicinska och tekniska utvecklingen. Frågan är dock vad som vid en given tidpunkt är den allmänna uppfattningen inom läkarvetenskapen. Någon fullständig enighet inom läkarkåren tycks sällan eller aldrig vara möjlig att uppnå. Det kan därför vara svårt att veta hur man skall värdera bevisläget i händelse av en viss oenighet.¹³⁸ Här följer även att det uppkommer särskilda komplikationer i bedömningar som rör områden som av olika skäl får en marginell behandling inom medicinen, och där kanske bara några enstaka forskare bedriver planmässiga undersökningar.¹³⁹ Risken är således stor att begreppsbildningen fastnar i en redan etablerad praxis eller i en viss principuppfattning. Har arbetsskadereglerna till syfte att omfatta alla skador som inträffar i arbetet är det självklart problematiskt om vissa skadetyper, genom en dold kategorisering, lyfts bort från regelverket. Är önskemålet att hålla fast vid ett generellt skadebegrepp och vid ett system som lämnar ersättning för en sådan skada bör den teoretiska utgångspunkten vara att alla – per definition – faktiska arbetsskador också i praktiken bedöms som sådana samt att de skador som inte är arbetsskador faller utanför regelverket.¹⁴⁰ En förutsättning för att ett generellt arbetsskadebegrepp skall fungera i praktiken krävs att det sker en kontinuerlig överprövning av skador för att den juridiska bedömningen skall hålla jämna steg med nya forskningsrön inom vetenskapen, både för att avgöra vilka skador som skall accepteras som vilka skador som skall uteslutas. Risken är annars stor att begreppsbildningen fastnar i en redan etablerad praxis eller i en viss principuppfattning.¹⁴¹

En annan förutsättning för att det generella arbetsskadebegreppet skall fungera i praktiken är att domstolarna på ett grundligt sätt motiverar de enskilda avgöranden. I en undersökning rörande belastningsskador hos kontorister och sjuksköterskor har Sundström konstaterat att domarna antingen motiveras mycket svepande eller inte alls. Detta får givetvis

¹³⁸ Carlsson, s 255

¹³⁹ Roos Carl Martin, *Arbetskadeförsäkringen i blåsväder- något om arbetsskadebegreppet*, 1993, s 333 ff

¹⁴⁰ Carlsson, s 256 f

¹⁴¹ Carlsson, s 255

konsekvenser eftersom man lämnat över en närmare precisering av begreppet till praxis. Hon skriver att *”När den rättsbildande verksamheten inte bygger på tydlighet blir följden att lagens faktiska innebörd blir höljd i dunkel och mottaglig för opinionsyttringar.”*¹⁴² En förklaring till varför domarna är så fåordigt motiverade kan ha att göra med att förvaltningsprocessen är en annan än den som möter den som söker ersättning inom ramen för en tvåpartsprocess i de allmänna domstolarna. *”I förvaltningsprocessen är tankegången kort och gott att den som söker ersättning som myndighet har att pröva helt enkelt får nöja sig med vad myndigheten (överheten) i sin egen upphöjdhet finner lämplig inom ramen för gängse regelsystem.”*¹⁴³

Att domar i ärenden som rör ersättning för arbetssjukdom är dåligt motiverade finns det flera exempel på. Ett av dessa är dom 2987-03, meddelad av Göteborgs Kammarrätt 2005-06-28, som finns bland de domar som domstolen valt att publicera. I målet yrkade en kvinna, J, om arbetsskadeersättning med hänvisning till att hennes arbete med hög grad av sannolikhet orsakat hennes sjukdom (de Quervains tenosynovit och carpaltunnelsyndrom). I domen, som inte är på mer än tre sidor, redogörs först för en ergonoms ståndpunkt, som anser att det föreligger såväl ett tidssamband som ett orsakssamband mellan J:s arbete och hennes sjukdomsbesvär, och sedan från en sakkunnig i ergonomi och yrkesmedicin (V), som är av motsatt ståndpunkt. Av dessa redogörelser kommer domstolen fram till att J inte kan anses ha rätt till livränta. Utan att spekulera kring huruvida domen är riktig eller inte är det utan tvekan ett anmärkningsvärt kort domskäl. Kammarrätten skriver kort och gott att: *”Kammarrätten finner, främst med hänsyn till V:s utlåtande, att de kvarstående sjukdomsbesvär till följd för vilka J yrkar livränta inte kan hänföras till en arbetsskada i den mening som avses i LAF tillämplig lydelse. Hon är därför inte berättigad till yrkad ersättning.”* Inte ett ord nämns om beviskrav, sambandskrav eller vilka krav som skall ställas på den medicinska bedömningen. En så dåligt motiverad dom kan rimligtvis inte heller vara vägledande, vare sig i de fall man förordar ett avslag eller de fall man förordar ett bifall.

Ett annat exempel på en anmärkningsvärt dåligt motiverad är dom 5668-03, av Göteborgs Kammarrätt meddelad 2005-06-28, även denna publicerad. I detta mål yrkar en kvinna, B, om ersättning på grund av arbetssjukdom i form av smärta i axlar och skuldror. Även i detta fall redogörs först för överläkaren, N:s, ståndpunkt, som medicinskt förordar ett samband mellan B:s arbete och hennes sjukdom. Sedan redogörs för Försäkringskassans

¹⁴² Sundström Maria, *Arbetskadeförsäkringen- bedömningen i domstol av belastningsskador hos kontorister och sjuksköterskor*, Arbete och Hälsa 1997:17, s 30

¹⁴³ Sundström, s 30 f

läkare, docent S:s, ståndpunkt, som gör en motsatt bedömning. Således ser vi åter två olika medicinska bedömningar som står mot varandra. Efter dessa på båda experters redogörelse gör Kamrarrätten sin bedömning. I denna skrivs endast att: ”Kamrarrätten anser inte att det som B numera anfört utgör skäl att frånga länsrättens bedömning och avslår därför överklagandet.” Inte heller i detta mål sker någon rättslig argumentation överhuvudtaget och målet har naturligtvis inget som helst värde ur vägledningssynpunkt.

Målsättningen med 2002 års arbetsskadebegrepp att kunna säkerhetsställa att försäkringsskyddet fortlöpande kommer att anpassas till såväl utvecklingen inom arbetslivet som till de nya kunskaper som efterhand vinnas om sambandet mellan olika sjukdomar och arbetsmiljöfaktorer. Enligt Carlsson krävs det dock, för att leva upp till denna målsättning, tydlighet inom rättstillämpningen, såväl med avseende på motiveringen i enskilda avgöranden som avseende tillgången på vägledande rättspraxis.¹⁴⁴

6.5.3 Isärhållning och hierarki

Som vi sett ovan är det betydligt lättare att erhålla ersättning för en arbetssjukdom om man arbetar i yrken som domineras av män. I de yrken som domineras av kvinnor, till exempel yrkeskategorin Vård, omsorg är det svårt att få ersättning samtidigt som anmälningarna är många.

När Försäkringskassan fattar beslut i arbetsskadeärenden är det praxis och förarbeten som ligger till grund för besluten, vilket framgår i Försäkringskassans Vägledning.

Genom att studera förarbetena inför lagens tillkomst 1976, lagändringen 1993 och lagändringen 2002 ser vi att det inte bara sker en isärhållning av arbetsolycka och arbetssjukdom utan även en isärhållning av olika arbetssjukdomar. I samtliga förarbeten sker en kategorisering av arbetssjukdomarna där sjukdomarna delas in i grupper för antingen ”*oproblematiska*” eller ”*svårbedömda*” sjukdomar. Genom denna kategorisering förefaller inte heller det generella arbetsskadebegreppet vara så förutsättningslöst som tanken var. Upplevelsen när man läser förarbetena är att man, trots de fördelar man ser med det generella arbetsskadebegreppet, framförallt i form av flexibilitet, vill reservera sig genom att rangordna och kategorisera arbetssjukdomarna. Ofta kommer denna isärhållning till uttryck genom att man explicit räknar upp ett antal sjukdomar som skall tillhöra den ena eller andra kategorin.

Denna isärhållning ser vi även till viss del i praxis. I den mån äldre rättsfall från FÖD har relevans ser vi att dessa i första hand rör en viss typ av arbetsskador, nämligen de som i förarbetena benämns som ”*klassiska*” arbetsskador.

¹⁴⁴ Carlsson, s 257 f

Samtidigt som vi ser en faktiskt och konkret *isärhållning* av olika arbetssjukdomar finns det även en *hierarki* mellan dem. Precis som vi såg i jämförelsen mellan arbetssjukdom och arbetsolycka tar sig denna i uttryck på flera sätt. För det första tar den sig i uttryck genom att det för vissa arbetssjukdomar, både i vissa yrken och för vissa diagnoser, är lättare att få ersättning än vad det är för andra. I denna statistik förmedlas även en bild av att arbetssjukdomar som uppstår i vissa yrken och vissa typer av skador uppfyller de krav som ställs för att det ska vara fråga om en godkänd arbetsskada. Hierarkin tar sig även i uttryck genom *hur* man i språket talar om de olika arbetssjukdomarna. I propositionen inför lagens tillkomst 1976 ser vi exempelvis hur man räknar upp ett antal arbetssjukdomar som skall omfattas av arbetssjukdomsbegreppet. Förutom att själva uppräknningen gör att vi förstår att det måste ske en *isärhållning* av olika arbetssjukdomar framgår det även att de uppräknade sjukdomarna har en särskild status som arbetssjukdom då det *i första hand* är dessa sjukdomar som skall anses uppfylla kravet på arbetsskada. Detta innebär rimligtvis att de övriga skadorna skall anses uppfylla kravet *i andra hand*, även om detta inte explicit sägs. I utredningen som föregick lagens införande säger man om ett visst antal sjukdomar att gemensamt för dessa sjukdomar är ”*svårigheten att fastställa orsaken*”. Underförstått innebär detta att dessa arbetssjukdomar sannolikt inte orsakats av arbetet och det i bedömningen av dessa fordras en särskild uppmärksamhet, att man skall vara ”på sin vakt”.

Ett annat exempel är hur man i utredningen inför lagändringen 1993 använder begreppet ”*oproblematiska*”, samma begrepp som tidigare använts om arbetsolyckorna, om ett visst antal uppräknade arbetssjukdomar. Här använder man även begreppet ”*klassiska*”, vilket också markerar dess arbetssjukdomars speciella status. Genom att använda dessa begrepp och sedan exemplifiera vilka sjukdomar som är just ”*oproblematiska*” blir rimligen *de andra* skadorna, vilka man inte vill definiera ytterligare i detta sammanhang, dess motsats, det vill säga ”*problematiska*”. Att dessa övriga sjukdomar ses som just problematiska visas även genom vilka begrepp man använder när denna kategori diskuteras. Ett exempel är hur man i utredningen inför lagändringen 1993 förordar en strängare bevisregel för ett antal uppräknade skador med hänvisning till att orsaken till uppkomsten besvären ofta är ”*oklar*”, och att det ofta finns ”*en riklig flora av bidragande orsaker till besvären*”. Av detta resonemang kan vi utläsa att dessa arbetssjukdomar, till skillnad mot, och i motsats till, ”de *oproblematiska*” arbetssjukdomarna är såväl ”*diffusa*”, ”*komplexa*” och ”*problematiska*”.

Vad vi ser i denna analys av förhållandet mellan olika arbetssjukdomar är att det liksom i förhållandet mellan arbetsolycka och arbetssjukdom således finns en *isärhållning* mellan olika typer av arbetssjukdomar men även en inbördes hierarki mellan olika

arbetssjukdomar. Samtidigt vet vi att den kategori arbetssjukdomar som uppstår i yrken som domineras av kvinnor är de arbetssjukdomar som det är svårast att bli beviljad ersättning för liksom att de arbetssjukdomar som uppstår i manliga yrken är sjukdomar som det är lättast att bli beviljad ersättning för. Också i förhållandet mellan olika arbetssjukdomar framträder genussystemets två logiker, *isärhållning* och *hierarki*, där manliga och kvinnliga sjukdomar hålls isär och där den manliga arbetssjukdomen utgör norm. Även relationen mellan arbetssjukdomarna kan därmed ses som ett uttryck för det genussystem som präglar såväl samhälle som arbetsmarknad. Vi har sett hur denna ordning framträder på arbetsmarknaden, där män och kvinnor arbetar inom olika sfärer och där det manliga arbetet utgör norm för vad som skall ses som "riktigt" arbete. På samma sätt ser vi hur denna ordning framträder i tillämpningen av arbetsskadebegreppet i förhållandet mellan olika arbetssjukdomar. Manliga och kvinnliga arbetssjukdomar hålls isär och männens arbetssjukdomar utgör norm för vad som är en "riktig" arbetssjukdom.

I detta sammanhang ser vi att det även när det gäller arbetssjukdomar blir problematiskt att diskutera arbetsskadebegreppet på det sätt som görs i förarbetena inför 2002 års lagändring. Som vi ovan sett uppmärksammar man både i propositionen och i utredningen att kvinnor i första hand drabbas av arbetssjukdom och män av arbetsolycka. Man uppmärksammar även att kvinnor drabbas av en *särskild typ* av arbetssjukdomar, som är särskilt "*svårbedömda*". Till exempel sägs i propositionen att: "*Som framgår...//...har kvinnor fått sina anmälda skador godkända som arbetsskador i mindre omfattning än män. Delvis kan detta förklaras av att kvinnor i större utsträckning än män drabbas av svårbedömda sjukdomstillstånd (belastningsskador).*" Man förordar därför att det måste ställas krav på en grundlig utredning och att ärenden i de fall det krävs skall bedömas även av en specialist. Det man gör i detta resonemang är att man, liksom jag tidigare visat i förhållandet arbetsolycka/arbetssjukdom, både bekräftar isärhållningen mellan de båda könen arbetssjukdomar men även hierarkin dem emellan. Utgångspunkten är ju att kvinnors arbetssjukdomar *är* svårare att fastställa. Åter anser jag att det här med nödvändighet måste föras en diskussion om *vad* som faktiskt är en arbetsskada. Är de arbetssjukdomar som drabbar kvinnor till sin natur svårbedömda, och oturligt nog, drabbar just kvinnor, eller är de svårbedömda just för att de drabbar kvinnor? Som vi tidigare sett är arbetsskadebegreppet inget statistiskt begrepp utan har förmåga att förändras i tid och rum.

Ett exempel på att det för arbetssjukdomarnas del finns en föreställning om att det är skillnad på manliga och kvinnliga sjukdomar finns enligt min mening i Försäkringskassans Vägledning 2003:4.

Som vi tidigare sett är en grundförutsättning för att en arbetssjukdom skall ses som en arbetsskada att skadan uppfyller kravet på visad skadlig inverkan. Krav på visad skadlig inverkan innebär att det i den försäkrades arbetsmiljö skall ha funnits någon faktor som gett upphov till den skada som han eller hon har. I Försäkringskassans Vägledning finns följande två exempel avseende i vilket fall en skada skall anses uppfylla kravet på skadlig inverkan:

”En undersköterska som arbetar inom långvården beviljas hel sjukersättning och ansöker om livränta. I arbetsskadeanmälan har uppgetts att arbetet innehåller tunga och upprepade lyft. Behandlande läkare har i sitt utlåtande angivit att han anser att den sjukdom som nedsätter arbetsförmågan är orsakad av faktorer i arbetsmiljön. Försäkringsläkaren, som är ortopedspecialist, har uppgivit att det inte finns någon allmän uppfattning bland läkare med specialistkunskaper att tunga lyft kan orsaka den aktuella sjukdomen. Det finns inte heller vetenskapliga studier som visar ett positivt samband. Försäkringskassan bedömer det inte som sannolikt att skadan har uppkommit till följd av skadlig inverkan i arbetet.”

Nästa exempel, som anger ett exempel på när ersättning skall beviljas är följande:

”En industriarbetare har på grund av sjukdom omplacerats till ett lättare arbete och ansöker om livränta för den inkomstförlust som omplaceringen har medfört. I arbetsskadeanmälan uppges att arbetet innehåller tunga lyft, böjda och vridna arbetsställningar samt mycket gående och stående. Behandlande läkare har i sitt utlåtande angivit som sin mening att besvären är orsakade av faktorer i arbetsmiljön. Försäkringsläkaren har hänvisat till vetenskapliga studier, som inte är omstridda eller allmänt ifrågasatta. Dessa studier visar en ökad förekomst av sådana besvär som den försäkrade har hos personer som arbetar i böjda/vridna arbetsställningar i kombination med tunga lyft. Försäkringskassan bedömer det som sannolikt att det finns faktorer i arbetet som kan ha orsakat skadan.”

Försäkringskassans exempel visar att det kan vara stor skillnad på arbetssjukdom och arbetsskada. Mannen och kvinnan i exemplet har liknande skador, det som skiljer förutsättningarna åt är att de är av olika kön och att de har olika yrken samt att försäkringsläkaren gjort två olika bedömningar. Men vad vi *faktiskt* ser i detta exempel är just ett exempel på isärhållningen av arbetssjukdomar och att det är skillnad på de sjukdomar som uppstår i en kvinnlig yrkeskategori och de sjukdomar som uppstår i en manlig yrkeskategori.

Typexemplet kan därmed ses som en bekräftelse av att män och kvinnor inte mäts efter samma måttstock och ger även uttryck för de normer, värderingar och föreställningar som råder om vad som är en ”riktigt” arbetsskada. Mannen i exemplet arbetar i industrin, ett typiskt mansdominerat yrke. Det är också dennes arbetssjukdom som anses uppfylla kraven för arbetsskada. Kvinnan arbetar inom vården som undersköterska, ett yrke som vi tidigare sett anses särskilt lågt värderat. Hennes arbetssjukdom anses inte uppfylla de krav som ställs för att sjukdomen skall anses utgöra en arbetsskada. Den typiskt manliga skadan blir således normerande i förhållande till den typiskt kvinnliga skadan.

I arbetssjukdomsfallen bör även avsaknaden av praxis och överlag dåligt motiverade domar rimligtvis få konsekvenser även för Försäkringskassans handläggning. Finns ingen praxis saknas även en definition av vilka skador som omfattas av arbetsskadebegreppet. Självfallet måste detta, vilket även Sundström skriver, innebära större utrymme för att just normer, värderingar och föreställningar att påverka beslutet. Således får vår föreställning om kön, och den manliga normen som präglar både samhället i stort och vår syn på arbete ett större spelrum.

I exemplet ovan som hämtats från Försäkringskassans Vägledning hänvisar man till ”den allmänna uppfattningen” inom läkarkåren. Problemet är dock, vilket vi sett ovan, att det finns delade meningar om vad som faktiskt är ”den allmänna uppfattningen” och att det mycket sällan finns en total enighet bland läkare och specialister. Som vi också sett krävs det att det sker en kontinuerlig överprövning av vad som skall anses vara ”den allmänna uppfattningen” för att juridiken skall kunna hålla jämna steg med utvecklingen inom forskningen. Avsaknaden av överprövning innebär att det generella arbetsskadebegreppet riskerar att bli precis det som man försöker undvika, nämligen statiskt, eftersom det fastnar i en viss principuppfattning, och där kvinnorna tycks vara förlorarna. Tillämpningen närmar sig därmed med paradoxalt nog listmetoden, i form av en dold kategorisering, dock utan de fördelar som listmetoden faktiskt innebär i form av förutsebarhet och rättssäkerhet. Vad vi har i nuläget är således en lagstiftning som ger sken av att faktiskt omfatta samtliga skador som uppstår till följd av arbete. När lagstiftningen inte gör det, och detta varken beror på legaldefinitionen eller hur begreppet definierats i praxis (någon närmare definition saknas i bägge fallen) blir det även svårt att avgöra arenan för den rättskritiska diskussionen. Hur ska begreppet kunna angripas om det saknas en närmare definition av begreppet? Ur ett rättssociologiskt perspektiv skulle man kanske kunna hävda att tillämpningen av det generella

arbetsskadebegreppet har något av en fördunklande effekt, det vill säga att lagstiftningen ger en bättre bild av sakernas underlag än vad det finns underlag för.¹⁴⁵

Avsaknaden av praxis och bristen på tydliga motiveringar i det enskilda fallet gör att den hänvisning som Försäkringskassan gör till ”den allmänna uppfattningen” hos läkarkåren, enligt min mening, kan ifrågasättas. I detta sammanhang kan det även vara nödvändigt att reflektera över den medicinska vetenskapens ”makt” över avgörandet i det enskilda fallet, vilken självfallet blir större när det saknas en tydlig rättspraxis på området. Det är ju inte självklart att den medicinska professionen skall ha monopol på att avgöra huruvida olika miljöfaktorer kan, eller inte kan, orsaka skador. Och det är ju inte heller nödvändigtvis så att juristens förmåga att avgöra, bedöma och klassificera samband måste vara underordnad de medicinskt sakkunnigas bedömning.¹⁴⁶ Möjligen kan man i detta sammanhang tala om en så kallad ”medicalization” av arbetsskadebegreppet, vilket innebär att arbetsskadan kommit att bli ett i första hand medicinskt begrepp, överlämnat åt den medicinska kompetensen att bedöma och avgränsa. Och detta istället för, vilket kanske var tänkt från början, ett politiskt och juridiskt begrepp där den medicinska vetenskapens funktion var att bistå den juridiska bedömningen.¹⁴⁷ Jag kommer inte att gå in närmare på denna problematik i denna uppsats. Jag anser dock att det är en intressant frågeställning som förhoppningsvis kan komma att bli föremål för debatt.

7. Slutsats

Syftet med denna uppsats var att göra en jämförelse mellan idealet, en könsneutral arbetsskadeförsäkring, och verkligheten, en arbetsskadeförsäkring där män i högre grad än kvinnor bedöms uppfylla de villkor som krävs för att erhålla ersättning ur försäkringen. Syftet var vidare att få en djupare förståelse om varför en till synes könsneutral lagstiftning kan bli ojämförbar i sin tillämpning. Frågan jag i denna uppsats försökt att besvara är *Varför blir män i högre grad än kvinnor beviljade ersättning ur arbetsskadeförsäkringen?* Mitt mål har varit att komma förbi sådana enkla svar som ges i Försäkringskassans rapport. För som jag ser det är det just enkla svar som ges. *Män arbetar inom yrken där det finns en högre olycksrisk. Män är mer benägna att anmäla arbetsskador. Kvinnors arbetssjukdomar är så svårbedömda. Kvinnors arbetssjukdomar är så komplexa. Sådana arbetssjukdomar som drabbar kvinnor*

¹⁴⁵ Om rättens latenta funktioner, här i form av fördunklande effekt, se vidare Mathiesen Thomas, *Rätten i samhället- En introduktion till rättsociologin*, 2005, s 74 ff

¹⁴⁶ Se även diskussion i Roos, s 341

¹⁴⁷ Diskussion om hur sjukdomsbegreppet har genomgått denna process, se Stendahl Sara, *Communication Justice Providing Legitimacy- The legal practices of Swedish administrative courts in cases regarding sickness cash benefits*, 2003, s 379 ff

kan ofta bero på faktorer utanför arbetet. Det finns många "förklaringar" på skillnaden i beviljandefrekvens. Gemensamt för dessa förklaringar är att man väljer att inte undersöka och analysera de värderingar och föreställningar som finns bortom dessa "enkla" förklaringar. Eftersom den arena jag undersökt har varit Försäkringskassan har mitt analysmaterial varit de källor som Försäkringskassan använder i sin handläggning av arbetsskadeärenden. Här har jag utgått från Vägledning 2003:4 som i sin tur hänvisar till praxis och förarbeten. Detta material har jag sedan undersökt genom mina "genusglasögon" för att fånga upp de värderingar och föreställningar som legat till grund för lagstiftningen och tillämpningen av arbetsskadebegreppet. I denna analys har språket varit av central betydelse. Genom att se *vad* som sägs (och vad som inte sägs) och *hur* det sägs har jag försökt se inom vilka "ramar" tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen sker. Isärhållning och hierarki har i denna del varit mina två nyckelbegrepp.

Vilken typ av arbete man utför påverkar vilka typer av yrkesskador man drabbas av. I min analys tog jag därför avstamp i den könssegregerade arbetsmarknaden. Här såg vi att män och kvinnor arbetar inom olika yrken och sfärer och att många yrkeskategorier är i princip helt mans- eller kvinnodominerade. Samtidigt som kvinnor och män återfinns inom olika yrken och sfärer finns det även en skillnad i hur vi ser på kvinnor och mäns arbete. På olika sätt, och främst i samband med studier kring lönediskriminering, har man visat att det är det manliga arbetet som står som norm för vad som utgör arbete. Det är således det arbete som utförs av män och i yrkeskategorier som domineras av män som är vår föreställning om ett "riktigt" arbete och kvinnors arbete är i förhållande till detta underordnat. Synen på arbete, och vad som är ett "riktigt" arbete får betydelse även i tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen eftersom denna föreställning rimligen även påverkar vår syn på vad som är en "riktig" arbetsskada.

I Försäkringskassans rapport framträder två tydliga mönster. Det ena var att det procentuellt sett var lättare att bli beviljad ersättning om man drabbas av en arbetsolycka än om man drabbas av en arbetssjukdom. Det andra var att det finns en stor skillnad i bedömningen av olika arbetssjukdomar, inom vissa yrken och för vissa besvär är det betydligt lättare att bli beviljad ersättning än andra. Kvinnor drabbas i första hand av arbetssjukdomar. Kvinnor är även i majoritet i de yrken där det är svårt att bli beviljad ersättning. I min andra del har undersökt hur begreppen arbetsolycka/arbetssjukdom och arbetssjukdom/arbetssjukdom förhåller sig till varandra. I denna analys ser vi för det första en isärhållning av begreppen. Denna isärhållning tar sig i uttryck genom en i språket återkommande markering av distinktionen mellan arbetsolycka och arbetssjukdom. Den tar

sig också i uttryck genom att vi ser att medan det ena begreppet är väl avgränsat och definierat i praxis ser vi att vad gäller det andra begreppet råder en uppenbar brist på vägledande avgöranden från högsta instans. Samtidigt som vi ser en isärhållning av begreppen ser vi även en hierarki mellan dem. Detta tar sig i uttryck på flera sätt. För det första genom att det faktiskt är lättare att få ersättning för en arbetsolycka än vad det är för en arbetssjukdom. För det andra visar sig denna hierarki genom hur man talar om sjukdomarna och olyckorna i förarbetena. Vi ser här att ”*oproblematiska*” är ett återkommande begrepp som används i samband med arbetsolyckorna vilket även skapar en uppfattning om *de andra* skadorna, de som sätts i relation till arbetsolyckorna är motsatsen, det vill säga ”*problematiska*”. I förhållande till arbetssjukdomen är det arbetsolyckan som är en ”riktig” arbetsskada. Den är konkret, okomplicerad och avgränsad, till skillnad mot arbetssjukdomarna som är diffusa, svårbedömda och komplexa.

Dock ser vi att samtidigt som arbetssjukdomarna är underordnade arbetsolyckorna finns det även inom arbetssjukdomarna en inbördes isärhållning och hierarki. Även denna isärhållning tar sig i uttryck genom att man uttryckligen skiljer på arbetssjukdomar och arbetssjukdomar. I viss mån tar sig isärhållningen även uttryck i praxis genom att de äldre rättsfall som finns rörande arbetssjukdomar, i första hand rör endast en viss sorts arbetssjukdomar. Avsaknaden av praxis får flera implikationer. Med det generella arbetsskadebegreppet som utgångspunkt, vars närmare precisering var tänkt att ske i praxis, kan det vara svårt att se arenan för den rättskritiska diskussionen, när denna precisering uteblir. I det enskilda fallet innebär även avsaknaden av vägledande avgöranden från högsta instans att den medicinska bedömningen får en allt större betydelse. Detta väcker även frågor om arbetsskadebegreppet skall ses som ett i första hand politiskt/juridiskt begrepp eller i första hand ett medicinskt begrepp. När en kontinuerlig överprövning av begreppet uteblir riskerar även begreppsbyggnaden att fastna i en etablerad principuppfattning, vilket innebär att det sker en dold kategorisering som paradoxalt nog närmar sig listmetoden. Vad avser hierarkin mellan olika arbetssjukdomar tar denna för det första sig i uttryck genom att det faktiskt är lättare att få ersättning för en arbetssjukdom inom vissa yrkesgrupper och för vissa skador. Här ser vi att det är särskilt svårt att bli beviljad ersättning inom yrkeskategorin ”Vård, omsorg”, en yrkeskategori som i princip helt domineras av kvinnor. För det andra tar sig hierarkin i uttryck genom hur man talar om olika arbetssjukdomar i förarbetena. Vi ser här att vissa sjukdomar kategoriseras som ”*oproblematiska*”, samma begrepp som används om olyckorna, och ”*klassiska*”. Andra sjukdomar är däremot ”*svårbedömda*” och ”*oklara*”.

Mina två nyckelbegrepp har varit *isärhållning* och *hierarki*. Dessa två principer har även visat sig vara genomgående i denna analys. För det första ser vi det på arbetsmarknaden i stort. Män och kvinnor återfinns inom olika yrken och sfärer och det manliga arbetet utgör norm för vad som är ”riktigt” arbete. För det andra ser vi det i begreppsbildningen arbetsolycka och arbetssjukdom. Män och kvinnor drabbas av olika skador. Männens skada, arbetsolyckan utgör norm för vad som är en ”riktig” arbetsskada och arbetssjukdomsbegreppet är underordnat detta. För det tredje ser vi det i skillnaden mellan olika arbetssjukdomar. Männens arbetssjukdomar utgör norm för vad som är en ”riktig” arbetssjukdom och kvinnors arbetssjukdomar är underordnat dessa. Arbetsskadan i form av den ”manliga arbetsskadan” har fått status av den sanna bilden av vad som skall förstås som en arbetsskada samtidigt som den ”kvinnlige arbetsskadan” exkluderas. Så länge rättens tillämpning utgår från denna förståelse, att den ”manliga arbetsskadan” utgör referensram för vad som utgör en arbetsskada reproduceras en social ojämställdhet, i form av att kvinnor och män har olika förutsättningar att erhålla ersättning ur arbetsskadeförsäkringen.

Arbetsskadeförsäkringen och arbetsskadebegreppet i dess uppdelning i arbetsolycka och arbetssjukdom kan därmed ses som ett uttryck för genusordningen, det övergripande system där mannen utgör norm och kvinnor ständigt hamnar i underordnade positioner. En ordning som anger premisserna för vår syn på samhället, vår föreställning om vad som utgör ”arbete”, och en ordning som även får konsekvenser för den enskilde individen, då han eller hon ansöker om ersättning ur arbetsskadeförsäkringen, eftersom denna ordning även anger ”ramarna” för tillämpningen av arbetsskadeförsäkringen.

Utifrån detta synsätt blir svaret på frågan: *Varför blir män beviljade ersättning ur arbetsskadeförsäkringen i högre grad än kvinnor?* paradoxalt nog: Jo, på grund av att kvinnor drabbas av typiskt ”kvinnlige” skador. Och det är här vi ser den reproducerande kraften som är genusystemets strukturalistiska idé: *det är som det är för att det var som det var.*

Jag menar att vi måste rannsaka oss själva och måste ställa oss frågan *Vad är en arbetsskada?* och *Vad vill vi med arbetsskadeförsäkringen?* Som vi sett ovan kan till exempel den kraftiga ökningen av arbetsskador som skedde i slutet av 1980-talet kunna ses som en ”naturlig följd” av det ökade antalet kvinnor på arbetsmarknaden, då det främst är kvinnor som drabbas av arbetssjukdomar. Kanske är denna utveckling helt enkelt något vi måste acceptera, och kostnaden en kostnad vi helt enkelt måste bära i takt med att arbetsmarknaden förändras. Riskerna i arbetslivet har inte minskat, men kanske tar de sig andra former. Det kanske inte längre är störst risk att förlora ett finger i fabriken, inte heller att drabbas av

”inflammation i slemhäck”. Däremot kanske många kvinnor inom den offentliga sektorn riskerar att få belastningsskador efter flera år med tunga lyft, eller många barnskötare att ”gå in i väggen” efter att under lång tid arbetat med alltför stora barngrupper och alltför små resurser.

Genom att verkligen ifrågasätta vår föreställning och föra en diskussion om arbetsskadebegreppet kan vi åstadkomma en social och politisk förändring, något som är en viktig tanke inom genusrättsvetenskaplig teori. Mycket kritik kan förmodligen riktas mot handläggningen av arbetsskadeärendena. Personligen tror jag dock att detta tyvärr mer är en ”spegel” av samhällets värderingar och normer. Attityden hos den enskilde handläggaren är antagligen ”i fas” med den attityd som råder i samhället i stort. Givetvis är det ett problem att dessa föreställningar förmedlas i Försäkringskassans Vägledning och jag tänker då närmast på det exempel som refererats ovan, där en manlig industriarbetare blir beviljad ersättning och en kvinnlig undersköterska nekats livränta. Vägledningen utgör en viktig källa i handläggarnas bedömning och ett första steg skulle kunna vara att kritiskt granska material och undersöka vad som faktiskt står och vilka värderingar texten förmedlar. För faktum är, vilket vi inte kan komma ifrån hur vi än vrider och vänder på det, att vi idag inte har en arbetsskadeförsäkring som skall vara könsneutral men som i praktiken missgynnar det andra könet.

8. Källförteckning

Litteratur

Carlsson Mia, *Arbetskada- Samspelet mellan skadestånd och andra ersättningsformer*, Jure förlag, Stockholm, 2008

Fransson Susanne, *Lönediskriminering*, Iustus Förlag, Uppsala, 2000

Gothlin Eva, *Kön eller genus?*, Nationella sekretariatet för genusforskning, 1999

Gunnarsson Åsa & Svensson Eva- Maria, *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Lund, 2009

Hellner Jan & Radetzki Marcus, *Skadeståndsrätt*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2006

Iseskog Tommy, *Arbetsskadebegreppet*, Norstedt Juridik AB, Stockholm, 2002

Mathiesen Thomas, *Rätten i samhället- En introduktion till rättssociologin*, femte upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2005

Moderna samhällsteorier –Traditioner, riktningar, teoretiker, Månson Per (red), femte reviderade upplagan, Rabén Prisma, Stockholm, 1998

Radetzki Marcus & Eriksson Anna, *Grundläggande försäkringsskydd vid sjukdom och arbetskada*, Studentlitteratur, Lund, 2006

Roos Carl Martin, *Arbetskadeförsäkringen i blåsväder- något om arbetsskadebegreppet*, i *Studier i arbetsrätt tillägnade Tore Sigeman*, Iustus Förlag, Uppsala, 1993

Stefánsdóttir Sigridur, *Manlig miljö och kvinnliga skador*, i *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Nordborg Gudrun (red), Iustus Förlag, Uppsala, 1995,

Stendahl Sara, *Communication Justice Providing Legitimacy- The legal practices of Swedish administrative courts in cases regarding sickness cash benefits*, Iustus Förlag, Uppsala, 2003

Sundström Maria, *Arbetskadeförsäkringen- bedömningen i domstol av belastningsskador hos kontorister och sjuksköterskor*, *Arbete och Hälsa* 1997:17, Stockholm

Svensson Eva- Maria, *Arbete och delaktighet – en genusanalys av begreppet arbetsförmåga*, i *Arbets(o)förmåga - ur ett mångdisciplinärt perspektiv*, Lotta Vahlne Westerhäll (red), Santérus, Stockholm, 2008

Offentligt tryck

Regeringens proposition 1975/76:197, *Med förslag till arbetskadeförsäkring*

Regeringens proposition 1992/93:30, *Om ändring av begreppet arbetskada*

Regeringens proposition 2001/02:81, *Vissa arbetsskadefrågor*

SOU 1975:84, *Ersättning vid arbetskada*

SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige- Maktutredningens huvudrapport*

SOU 1992:39, *Begreppet arbetskada*

SOU 1994:72, *Sjukpenning, arbetskada och förtidspension: förutsättningar och erfarenheter: rapport från Sjuk- och arbetsskadeberedningen*

SOU 1998:6, *Ty makten är din...Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*

SOU 1998:37, *Den framtida arbetsskadeförsäkringen*

Riksrevisionen (RiR) 2007:32, *Försäkringskassans hantering av arbetsskadeförsäkringen*

Rättsfall

FÖD dom 1398-1982

FÖD dom 1568-1985

FÖD 1985:28

FÖD 1988:26

FÖD 1987:10

FÖD 1987:14

FÖD 1991:1 II

RegR dom 1248-1996

RegR dom 3633-2005

AD 2001 nr 13

NJA 2006 s 53

dom 2987-03, meddelad av Göteborgs Kammarrätt 2005-06-28

dom 5668-03, meddelad av Göteborgs Kammarrätt 2005-06-28

Myndighetspublikationer

Försäkringskassans Vägledning 2003:4, *Ersättning enligt lagen om arbetsskadeförsäkring*

Försäkringskassans *Skillnader i beviljandefrekvens vid beslut om arbetsskadelivränta för kvinnor respektive män*, Svar på regeringsuppdrag 2008

Försäkringskassans *Köns - och länsskillnader inom arbetsskadeförsäkringen, beslut om livränta 2005-2006*, Socialförsäkringsrapport 2008:3

Arbetsmiljöverket, *Anmäl din arbetskada*,
http://www.av.se/dokument/publikationer/adi/adi_161.pdf, 2009-05-04

Statistik

Statistik från SCB www.scb.se, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_133975.aspx,
2009-03-24

Statistik från SCB www.scb.se, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_133977.aspx,
2009-03-24

Arbetsmiljöverket, *Arbetsskador 2006- Occupational accidents and work-related diseases*,
Arbetsmiljöstatistik Rapport 2008:1